

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė

Daina Urbonaitė

Lietuvių kalbos institutas

daina.urbonaite@gmail.com

Anotacija

Šiame straipsnyje analizuojama kalbos samprata, formuojama švietimo politikos dokumentuose Lietuvoje ir Danijoje. Tyrimo objektas yra ideologija, išreiškiama kalbinio švietimo politikoje. Tyrimo tikslas – išnagrinėti bei palyginti, kaip apie kalbą kalbama švietimo politikos dokumentuose, ir kokie tikslai bei siekiai formuluojami ir keliami kalbos mokymui dviejose kalbinėse bendruomenėse – Lietuvoje ir Danijoje. Atlikta kokybinė lyginamoji dokumentų diskurso analizė leidžia įžvelgti, jog Lietuvos švietimo sistemoje akcentuojamas kalbos norminimas, taisyklingumo reikalavimai ir bendrinės kalbos normų diegimas, taip pat kalbos kaip tautinės tapatybės saugotojos ir skleidėjos samprata. Tuo tarpu Danijos švietimo sistemoje vyrauja komunikacinė kalbos samprata ir atvirumas kalbiniam variantiškumui.

Raktiniai žodžiai: standartinės kalbos ideologija; bendrinė kalba; kalbos taisyklingumas; kalbinis variantiškumas; komunikacinė kalbos funkcija; kalbos tautinės tapatybės funkcija.

1. Įvadas

Švietimo sistema yra labai svarbus veiksnys formuojant kalbos sampratą, nuostatas, kalbos vertės ir funkcionalumo suvokimą (Spolsky 2009: 90; Shohamy 2006: 76). Kalbos politika švietimo sistemoje turi didelę įtaką visai visuomenei ir jos nariams (Delarue, Caluwe 2015: 8). Mokykloje moksleiviams yra suformuojamas kalbos supratimas, požiūris į kalbą.

Valstybės kalbinė situacija kiekvienu istorijos raidos laikotarpiu yra veikiamą ekonominių, politinių, ideologinių, socialinių veiksnių (Bulajeva 2009: 223). Lietuvių kalbos švietimo politika Lietuvoje, kaip dalis visos Lietuvos kalbos politikos, būtent ir yra nulemta susiklosčiusios istorinės ir politinės situacijos, Nepriklausomybės atgavimo 1990 metais, kai lietuvių kalba tapo svarbiu valstybingumo atkūrimo ir tautiškumo išsaugojimo simboliu. Norint Lietuvai po ilgų priespaudos

Urbanaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

metų atgauti savo valstybingumą, natūralu, jog vienu pagrindinių tikslų tampa valstybinės kalbos ir nacionalinės kultūros stiprinimas bei skatinimas, kad būtų atsiribojama nuo iki tol vykdytos rusifikacijos (ibid., p. 223). Pastebėta, jog daugeliui Rytų Europos kalbinių bendruomenių, taip pat ir pokolonijinėms Šiaurės šalių bendruomenėms, būdingas kalbos siejimas su tautine tapatybe (Vaicekauskienė 2016: 23–24). Lietuvoje nuo Nepriklausomybės atgavimo imtasi švietimo sistemos pertvarkos – prieš pat Nepriklausomybės paskelbimą, 1989 metais sukurta nauja Lietuvos vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija „Tautinė mokykla“ (toliau – Tautinės mokyklos koncepcija). Tautinės mokyklos koncepcijoje kaip visos švietimo sistemos pagrindas yra laikomas tautiškumas, tautinė kultūra: „Švietimo sistemos pamatas yra konkreti, t. y. kuri nors tautinė kultūra.“ (Tautinės mokyklos koncepcija 1989: 4). Taigi formuojant nepriklausomos Lietuvos švietimo politiką, orientuojamasi į tautiškumą kaip svarbiausią elementą švietimo sistemoje. Pagal šią naujai sukurta tautinės mokyklos koncepciją siekiama, kad mokinyš savo tapatybės jausmą setų būtent su tautine kultūra (ibid., p. 5). Teigiama, kad kiekvienas žmogus, individas gali save visiškai atskleisti, kai egzistuoja ryšys su tautiškumu, esant kuo individualesnei tautinei kultūrai, o švietimo sistemos tikslas yra „padėti žmogui ir tautai integruotis“ (ibid., p. 6). Gimtosios kalbos mokymas Tautinės mokyklos koncepcijoje yra išaukštinamas ir sudvasinamas, gimtoji kalba laikoma „svarbiausiu tautos ir kultūros savitumo požymiu, tiesiogine nacionalinės kultūros reiškėja“ (ibid., p. 24). Taigi nuo pat Nepriklausomybės atgavimo pradžios gimtoji lietuvių kalba siejama su tautiniu identitetu, jo stiprinimu, puoselėjimu ir išsaugojimu.

Valstybės formuojama oficiali kalbinio švietimo politika, išreikšta kalbos politikos dokumentuose, tokiuose kaip įstatymai, mokymo programos, mokymo planai, švietimo gairės, daro tiesioginę įtaką kalbos mokymui mokykloje ir kalbos sampratos formavimui jaunimui. Todėl šio tyrimo tikslas – išnagrinėti, kokia kalbos samprata ir funkcionalumo suvokimas perteikiami kalbos švietimo politikos dokumentuose, ir kokie tikslai bei siekiai formuluojami ir keliama šiandieniniam kalbos mokymui. Lietuva Nepriklausomybę atgavo dar XX a. pabaigoje, nuo to laiko tapo įvairių tarptautinių organizacijų nare, taip ėmė dalyvauti globalizacijos, internacionalizacijos procesuose. Įdomu pažvelgti, kokia gimtosios kalbos švietimo politika vyrauja šiandien, ar ji pakito nuo minėtos Tautinės mokyklos koncepcijos sukūrimo. Taip pat šiuo darbu siekiama palyginti Lietuvoje vyraujančią kalbinio švietimo politiką su Danijos, to paties geografinio regiono, panašios gyventojų skaičiumi ir demografinė padėtimi, tačiau turinčios skirtingą istorinę ir sociokultūrinę patirtį, valstybės kalbinio švietimo politika. Palyginimu norima parodyti svarbiausius Lietuvos švietimo politikoje vyraujančius bruožus, išryškinti, ką oficialiąja kalbos švietimo politika siekiama

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

įgyvendinti, kiek dėmesio siekiama skirti moksleivių komunikacinių įgūdžių tobulinimui, savarankiško, kritinio mąstymo ugdymui, argumentacijos gebėjimams, kiek – tautinės ideologijos ir tapatybės palaikymui.

Straipsnyje visų pirma bus pristatoma literatūros ir pagrindinių sąvokų, svarbių aptariant švietimo politikos dokumentus, apžvalga. Toliau bus aprašoma darbo empirija bei metodas. Ketvirtoji darbo dalis – Lietuvos ir Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentų analizė ir palyginimas. Darbas baigiamas apibendrinamąja diskusija.

2. Literatūros ir sąvokų apžvalga

Nagrinėjant kalbinio švietimo politikos dokumentus, verta apibrėžti, kas yra kalbinio švietimo politika, todėl ji bus pristatoma išsamiau. Paminėtina, kad tyrime nagrinėjama kalbos sąvoka yra apibrėžiama kaip valstybinė šalies (šiuo atveju – Lietuvos ir Danijos) kalba, kuria ir kurios yra mokoma tos šalies švietimo sistemoje. Tyrime išryškėsianti tautiškumo ir kalbos standartizavimo ideologija pristatoma apžvelgiant standartinės kalbos ir tautos ryšio atsiradimą, kalbos standartizavimo ir taisyklingumo sąvokas. Terminas „standartinė kalba“ vartojamas kalbant apskritai apie kalbos standartizavimo reiškinį arba apie kitas valstybes, tuo tarpu terminas „bendrinė kalba“ vartojamas tik kalbant apie Lietuvos kontekstą, remiantis lietuvių kalbos ideologijos tyrėjų šių terminų vartosena (Vaicekauskienė, Šepetys 2016). Tyrime kalbos funkcionalumo supratimas nagrinėjamas dviem aspektais – kalbos kaip komunikacijos priemonės ir kaip tautinio identiteto skleidėjos, todėl šios dvi kalbos funkcijos taip pat bus pristatomos.

2.1. Kalbinio švietimo politika

Kalbinio švietimo politiką galima apibrėžti kaip mechanizmą, naudojamą sukurti ir įtvirtinti faktinę kalbos praktiką švietimo institucijose (Shohamy 2006: 76). Pasak Shohamy, kalbos politikoje glūdinti ideologija yra palaikoma, perteikiama ir transformuojama į faktinę kalbos praktiką per kalbos politikos dokumentus (ibid., p. 75). Daugumoje valstybių, kuriose egzistuoja centralizuota švietimo sistema, sprendimus dėl kalbos švietimo politikos priima centrinės valdžios institucijos, taip pat regioninės švietimo tarybos ir galiausiai pačios mokyklos. Kalbinio švietimo politikos tikslas tuo būdu yra perteikti nacionalinės kalbos politikos programas, o tai daroma politinius sprendimus įdiegiant principu iš viršaus žemyn. Taip valdžios sukurtos kalbos politikos yra įtvirtinamos mokyklose per mokytojus, mokymo programas, mokymo medžiagą (ibid., p. 76).

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Mokytojai, galbūt patys to nežinodami ir neįsisąmonindami, tampa paslėptų programose ideologijų vykdytojais ir perdavėjais kitai kartai.

Dažniausiai kalbinio švietimo literatūroje minima mokyklos galia spręsti, kas laikoma „tinkama“ ir „taisyklinga“ kalba (ibid., p. 78; Duoblienė 2011: 132; Keturkienė, Vaicekauskienė 2016: 11). Jeigu mokinių iš namų atsinešta nestandartinės kalbos atmaina mokykloje yra laikoma nepriimtina, netinkama ar nesuprantama, tai turi neigiamų pasekmių mokymo(si) rezultatams (Spolsky 2009: 90). Kaip teigia Fairclough (1995), kalbos atmainų skirstymas pagal tinkamumą remiasi klaidingomis sociolingvistinėmis prielaidomis ir kyla iš sumaišties tarp sociolingvistinės realybės bei politinių siekių. Nė vienoje kalbinėje bendruomenėje jos nariai visą laiką nesielgia pagal vieną bendrą suvokimą, kokios kalbos atmainos kokiuose kontekstuose ir kokiais tikslais yra tinkamos. Tokią tobulai kategorizuotą pasaulio tvarką nustato būtent tie, kas nori savo socialinę tvarką primesti visiems visuomenės nariams per kalbos reguliavimą (ibid., p. 233). Kaip toliau bus matyti, tai susiję su siekiu išugdyti paklusnią visuomenę.

Kalbinio švietimo politika yra galingas įrankis, kuriuo galima įdiegti norimą kalbinį elgesį, kalbos sampratą visuomeninėje sistemoje; joje visi vaikai be išimties privalomai turi dalyvauti (Shohamy 2006: 77; Spolsky 2009: 90). Švietimo politika yra pasitelkiama kaip įrankis, siekiant išugdyti norimą individą (Želvys 2003: 10). Būtent kalbinio švietimo politika gali nustatyti kalbos taisyklingumo kriterijus, įpareigoti žmones vartoti tik vieną, nustatytą kaip tinkamą, kalbėjimo ir rašymo būdą, nuspręsti, kurioms kalboms ar kalbos atmainoms teikti pirmenybę visuomenėje, kaip jos turėtų būti vartojamos ir koku būdu jų turi būti mokoma (Shohamy 2006: 77). Iš tiesų kalba yra natūralus socialinis reiškiny, egzistuojantis kaip niekieno nekontroliuojamas jos vartotojų susitarimas (Spolsky, Shohamy 2000: 15), todėl vienos normos vartojimo nustatymas prieštarauja kalbos prigimčiai. Kalbininkai teigia, kad kalbų skirstymas į atskirus vienetus, atskiras kalbas taip pat nėra natūralus, jis greičiausiai radosi kaip europietiškos kultūros dalis, palaikoma kalbos standartizavimo ir raštingumo skatinimo. Todėl kalbėti apie atskiras kalbas, ar skirstyti vienos kalbos atmainas pagal griežtus kriterijus į geras, taisyklingas ir blogas, netinkamas, prieštarauja pačiam kalbos kaip reiškinio suvokimui ir, kaip teigia Romaine, greičiau atspindi klasifikavimo procedūras, o ne realią žmonių komunikacijos praktiką (Romaine 1994, cit. iš Makoni, Pennycook 2007: 11-12).

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Švietimo sistemoje egzistuoja ne tik atvira, oficiali politinė ideologija, bet ir paslėptoji ideologija, kuri mokyklos kontekste realizuojama kaip *hidden curriculum*, šis terminas turi neigiamą konotaciją:

Paslėptos programos siejamos su apibūdintais mokymo proceso pasiekimais... <...> tai yra dalis biurokratinio ir vadybinio mokyklos „presingo“ – suvienyta jėga, kuri priverčia ir pačius moksleivius palaikyti dominuojančias ideologijas ir praktikas, siejamas su autoritetais, elgesiu, morale (McLaren 2007: 212, cit. iš Duoblienė 2011: 135).

Paslėptosios programos neskatina mokinių iš esmės suvokti dalyko turinį, išsiugdyti galias dalyko kompetencijas, kritiškai mąstyti ir vertinti – tokių programų tikslas yra perteikti suformuluotą žinių paketą, parankų valdininkijai ir jos vykdomos politikos ideologijai, kuri užtikrintų ugdytinių paklusnumą ir valdininkijos siekiamą pasaulėžiūrą per ugdymo turinio kontrolę (Duoblienė 2009: 115). Norint mokiniams perduoti tik konkrečias žinias, išmokyti juos laikytis vienos standartinės kalbos, o ne išugdyti jų kritinį ir kūrybinį mąstymą (Shohamy 2006: 81), iš mokytojo taip pat nereikalaujama kūrybiškumo ir analitinių gebėjimų, mokytojas turi tik atlikti jam nurodytas funkcijas (Duoblienė 2011: 132). Be to, mokytojai vis dar dažniausiai yra laikomi tam tikros konkrečios kalbos (pvz. anglų, lietuvių) perdavėjais, o ne apskritai „kalbos“ kaip reiškinio mokytojais, todėl visas savo žinias jie įgyja apie konkrečią kalbą, o ne iš kalbotyros mokslo. Tokia situacija toliau palaiko kalbos taisyklingumo ir standartinės kalbos vartojimo tikslo siekimą, nepriima egzistuojančio kalbos atmainų variantiškumo (Shohamy 2006: 80).

Shohamy teigimu, naujosios tautinės valstybės sandara dėl šiuolaikinių globalių ryšių su pasauliu yra labai priešinga tradicinei nacionalinei valstybei, todėl dažnai gali būti laikoma netgi keliančia grėsmę – pavojumi laikoma visa, kas yra už tautinės valstybės ribų. Dėl to valdžia dažnai pasitelkia propagandą ir ideologijas apie kalbos lojalumą, patriotizmą, kolektyvinę tapatybę ir poreikį turėti „taisyklingą ir gryną“ kalbą/gimtosios kalbos atmainą (Joseph 2004: 104; Berthele 2008: 307–311), kad galėtų toliau kontroliuoti visuomenę bei atsiriboti nuo visos svetimos įtakos (Shohamy 2006: 77). Kaip vėliau bus matyti nagrinėjant Lietuvos kalbinio švietimo politikos dokumentus, juose vyrauja tautinė ideologija, kuri savaip pakreipia kalbos mokymo praktiką ir tikslus. Pasak Tomlinsono, tautinė tapatybė yra valstybės reguliuojamųjų ir socialinių institucijų, ypač teisėtvarkos, švietimo sistemos ir žiniasklaidos, apgalvoto kultūrinio konstravimo sukurtas produktas (Tomlinson 2003: 271). Tuo pabrėžiama, kad švietimo sistema ir politika yra vienas iš svarbiausių veiksnių, turinčių didelę įtaką tautinio identiteto formavimui bei palaikymui.

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

2.2. Standartinės kalbos ir tautos ryšio atsiradimas

Iš kur kyla standartinės kalbos kaip vienintelės ir geriausios kalbos atmainos idėja? Kalbos standartizavimo procesą galima susieti su romantizmo, tautų formavimosi ir nacionalinių valstybių kūrimosi procesu, prasidėjusiu XVIII amžiuje, bei iš to kilusiu kalbos kaip tautinio identiteto saugotojos ir reiškėjos fenomenu, nacionalinio idealizmo idėjomis (Joseph 2004: 44, 111–115; Tamaševičius 2011). Sustiprėjus tautiniams judėjimams visoje Europoje ir kuriantis tautinėms valstybėms 19 a., nacionalinės vienybės aspektas pasidarė ypatingai svarbus, vis daugiau buvo akcentuojama romantinė tautinio identiteto samprata (Geeraerts 2003: 23). Susiformuoja tautinės valstybės modelio samprata, pagal kurią tautinę valstybę sudaro jos žmonės, teritorija, bendra praeitis, istorija ir viena bendra kalba (Berthele 2008: 303), kalba imama laikyti itin svarbiu ir vienijančiu tautą elementu, tad tautiniam judėjimui vis stiprėjant, atsiranda poreikis kalbą vis labiau reguliuoti, norminti, standartizuoti, kad ji taptų kuo labiau suvienodinta, o kalbos variantiškumas būtų kiek įmanoma sumažintas (Vogl, Hüning 2010: 233). Iki tol tokia kalbos samprata, kokia šiandien yra visuotinai priimama kaip savaime suprantama – viena „tikra“ standartinė kalba ir „prastesni“ dialektai, kitos nestandartinės atmainos – neegzistavo.

Kalbos, kokią mes ją turime šiandien, sampratą galima laikyti „išrastu pastoviu nekintamuoju“ (*invented permanency*), sukurtu būtent tautinės valstybės formavimosi laikotarpiu (Billig 1995: 30). Billig remiasi požiūriu, jog nacionalinė kalba kuria ir konstruoja nacionalizmą, tautinį identitetą, tačiau šį požiūrį kritikuoja kiti kalbos ideologijos tyrėjai. Teigiama, kad kalba ir tauta su savu tautiniu identitetu yra konstruojami atskirai, dialektiškai, jie atsiranda ir formuojasi greta vienas kito, o kalba nėra pirmapradis veiksnys, nulemiantis tautos ir tautinės tapatybės atsiradimą (Joseph 2004: 123–134; Makoni, Pennycook 2007: 7–8). Taigi kalba ir tautinė tapatybė formuojasi greta, tačiau nepriklausomai viena nuo kitos. Svarbu pabrėžti, kad nacionalinė kalba yra suprantama kaip viena – standartinės – kalbos atmaina, kurią Hobsbawmas apibūdina kaip „tam tikrą platonišką kalbos idėją, egzistuojančią už ir virš visų jos variantų ir netobulų versijų“ (Hobsbawm 1900: 57, cit. iš Joseph 2004: 120), ir būtent tokia kalbos samprata, pasak Hobsbawmo, yra mistiškai identifikuojama su tautiškumu (*ibid.*, pp. 120–121). Taigi, kalba įgyja labai svarbią tautinio identiteto, tautinio-nacionalinio priklausymo, arba etninę, funkciją (plg. Karaliūnas 2008). Tokiu būdu kalba išreiškia tautinės individualybės, tapatinamąją-vienijamąją funkciją, ir kartu tautinio atribojimo nuo kitų tautų funkciją. Dėl to dažnai gimtoji kalba kartu yra nacionalinė kalba, ir žmonių yra tapatinama su tautybe (*ibid.*, pp. 173–182). Ši kalbos tautinės tapatybės funkcija bus svarbi ir išryškės analizuojant kalbinio švietimo politikos dokumentus.

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Kalbant apie atskirų kalbų bei griežtai skiriamų jų atmainų egzistavimą atskirose tautinėse valstybėse, šiuolaikinė sociolingvistika tokias atskirai identifikuojamas kalbas laiko sociokultūriniais, ideologiniais konstruktais – abstrakčiomis idėjomis, ir kritiškai vertina požiūrį, kad kalbas galima laikyti diskrečiais, suskaičiuojamais objektais, egzistuojančiais atskirai vienas nuo kito (Jørgensen 2012: 59–60; Makoni, Pennycook 2007: 21). Tokia kalbų kaip atskirų vienetų samprata daro didelę įtaką švietimui bei kalbos politikai. Be to, toks kalbų skirstymas pagal tam tikrus vienai kalbai priklausančius, vartotinus ir saugotinus bruožus, atmetant kitus bruožus kaip netinkamus ir nepriklausančius tai kalbai, pagrindžia ir vadinamosios „grynos“, taisyklingos kalbos vartosenos idėją (Jørgensen 2012: 60). Kaip bus matyti iš Lietuvos švietimo politikos dokumentų analizės, taisyklingos, grynos kalbos mokymas yra pabrėžtinai akcentuojamas, ir taip įtvirtinama bendrinės kalbos kaip idealios atmainos idėja.

2.3. Kalbos standartizavimas ir taisyklingumas

Labai svarbus kalbos standartizavimo rezultatas yra kalbos vartotojams suformuotas ir įdiegtas vienos taisyklingos, arba kanoninės, kalbos formos suvokimas (Milroy 2001: 535). Geeraerts (2003) įvardija du kalbos standartizavimo kultūrinius modelius – racionalistinį ir romantinį. Racionalistinis modelis remiasi nuostata, kad bendrinė kalba yra valstybę vienijanti, visiems lygias galimybes suteikianti komunikacijos priemonė, tuo tarpu romantinis modelis, priešingai, teigia, kad būtent kalbos standartizavimas skatina susiskaldymą ir klasifikaciją, o standartinės kalbos norma skaido visuomenę į socialinius sluoksnius (Geeraerts 2003: 12). Kalbos standartizavimas, kurio idealistinis siekis yra suvienijimas ir visų visuomenės narių lygios galimybės, tokiu būdu pasiekia visiškai priešingą rezultatą. Pasak Geeraerts, tai atspindi ir švietimo sistemoje. Pagal romantinį modelį mokykla taip pat prisideda prie socialinės nelygybės kūrimo, reproduktivumo ir skatinimo – užuot mokiniams perteikus bendrąsias žinias apie kalbą apskritai, švietimo sistema mokiniams diegia vienos išskirtinės kalbinės normos vartojimą, tokiu būdu į geresnę padėtį iškeldami tuos kalbos vartotojus, kuriems bendrinė norma yra labiau pažįstama, įprasta (ibid., p. 12). Standartinės kalbos kultūrose standartinės kalbos atmaina visuomenės mąstyme palaikoma įvairiais būdais, ypač per rašymo sistemą bei raštingumo mokymą. To rezultatas yra standartinės kalbos atmainos sutapatinimas su visa kalba apskritai ir su „taisyklinga“ tos kalbos vartoseną, o ši taisyklingumo samprata savo ruožtu prisideda prie standartinės kalbos ideologijos palaikymo per preskriptyvizmą – kalbos formų taisykus (Milroy 1999: 18). Taigi kalbos taisyklingumo samprata, vienos teisingos kalbos normos ugdymas yra labai svarbi standartinės kalbos ideologijos dalis.

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Kaip minėta, pagal racionalistinį standartizavimo modelį, kalba laikoma visiems bendra komunikacijos priemone. Remiantis Jakobsono (2004) kalbinės komunikacijos modeliu, kalbos pagrindinė funkcija būtent ir yra komunikacinė – kalba turi padėti adresantui bei adresatui, perduoti informaciją, suprasti vienas kitą, kitaip tariant, kalba yra žmonių bendravimo priemonė, įrankis tam bendravimui vykti. Jakobsonas skiria šešias pagrindines kalbinės komunikacijos funkcijas – referentinę, emocinę, konatyvinę, fatinę, poetinę ir metalingvistinę, kurias komunikacijos situacijoje dažnai galima matyti ne individualiai, po vieną, tačiau kelias kartu persipynusias (Jakobson 2004: 16–17). Šios funkcijos minimos įvairiuose kalbotyros tyrimuose (plg. Halliday 1974; Karaliūnas 2008), apibendrintai jas galima įvardinti komunikacine kalbos funkcija. Būtent į komunikacinę, greta tautinės tapatybės, kalbos funkciją bus kreipiamas dėmesys nagrinėjant kalbos sampratą švietimo politikos dokumentuose.

Pagal standartinės kalbos ideologiją taip pat laikoma, jog kalba nėra gimtosios kalbos vartotojų savaime turima, įgimta savybė. Egzistuoja bendras sutarimas, kad ikimokykliniame amžiuje įgyta kalbinė kompetencija nėra pakankama ir taisyklinga, todėl vaikai mokykloje turi būti mokomi savo gimtosios kalbos kanoninių formų – vaikus to išmokyti turi autoritetai, išmanantys gramatikos taisykles, taisyklingas žodžių reikšmes ir tarimą (Milroy 2001: 537). Kaip rodo lietuvių kalbos tyrimai mokyklos kontekste, analizuojant mokytojų nuostatas į lietuvių kalbos atmainas – bendrinę kalbą, tarmes, jaunimo kalbą – Lietuvos švietimo sistemoje gaji bendrinės kalbos ideologija, kurią mokytojai reprodukuoja ir įdiegia šios ideologijos hierarchines vertybes mokiniams (Keturkienė, Vaicekauskienė 2016).

3. Empirija ir metodas

Tyrimo empirija apima Lietuvos bei Danijos bendruosius švietimo politikos ir konkrečiai kalbos švietimo politikos dokumentus. Analizei pasirinkta nagrinėti dabartinius, t. y., tyrimo metu (2016–2017 metais, iki birželio mėnesio, galiojančius) ir viešai skelbiamus švietimo politikos dokumentus. Nagrinėjami valstybinio lygmens dokumentai, kurie lemia visos šalies – tiek Lietuvos, tiek Danijos, atitinkamai – kalbos politikos įgyvendinimą švietimo sistemoje. Lietuviški dokumentai: Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011) (toliau – LR švietimo įstatymas 2011), Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija (2013) (toliau – Švietimo strategija 2013), Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa (2016) (toliau – LT pagrindinio ugdymo programa 2016), Vidurinio ugdymo bendrosios programos: kalbos (2011) (toliau – LT vidurinio ugdymo programa 2011), Lietuvių kalbos ir kultūrinio raštingumo mokymo gerinimo priemonių planas 2013–2016

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

metams (2013) (toliau – LT raštingumo gerinimo planas 2013). Lietuvių kalbos pagrindinio (2016) ir vidurinio (2011) ugdymo programos skelbiamos Švietimo ir mokslo ministerijos interneto svetainėje, švietimo portale „emokykla“, mokytojams skirtoje svetainėje „Ugdymo sodas“. Pagrindinio ugdymo bendrosios programos išleistos 2008 metais, tačiau lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa yra atnaujinta ir išleista 2016 metais, todėl analizuojama naujausia 2016-ųjų metų versija. Greta bendrųjų ugdymo programų analizuojami ir platesnio masto švietimo politikos dokumentai, kaip LR švietimo įstatymas (2011) bei valstybinė švietimo strategija (2013), norint pažvelgti į platesnį švietimo politikos kontekstą. Taip pat nagrinėtas lietuvių kalbos ir kultūrinio raštingumo mokymo gerinimo priemonių planas (2013), siekiant pažiūrėti, kokios yra įžvelgiamos lietuvių kalbos mokymo problemos ir kaip jas siekiama spręsti.

Danijos kalbinio švietimo politikos nagrinėjami šie dokumentai: *Bekendtgørelse om uddannelsen til studentereksamen, 2013* (Nutarimas dėl gimnazijos lygmens išsilavinimo¹, 2013)²; *Vejledning / Råd og vink, Stx bekendtgørelsen, Dansk A, 2010* (Nutarimo dėl gimnazijos lygio danų kalbos mokymo rekomendacijos, 2010); *Bekendtgørelse af lov om folkeskolen, 2016* (Nutarimas dėl valstybinės pagrindinės mokyklos, 2016) (Danijoje pagrindinės mokyklos išsilavinimas apima privalomas 1–9 klases ir pasirinktinai 10 klasę, pagrindinis išsilavinimas suteikiamas valstybinėse mokyklose (*folkeskolen*) arba gali būti suteikiamas privačiose mokyklose); *Læseplan for faget dansk, grundskole 1–9 klasse* (Pagrindinės mokyklos (1–9 kl.) danų kalbos dalyko programa); *Vejledning for faget dansk_Dansk grundskole, 2016* (Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programos rekomendacijos, 2016). Tai tyrimo atlikimo metu galiojantys ir skelbiami valstybinio masto švietimo politikos dokumentai. Taip pat apžvelgti danų kalbos statusą aprašantys dokumentai – *Dansk sprogs status 2012* (Danų kalbos statusas 2012); *Den danske regerings opfølgning på sprogudvalgets rapport, 2009* (Danijos vyriausybės komentaras į kalbos komiteto ataskaitą 2009) – iš kurių galima spręsti apie danų kalbos situaciją bei požiūrį į jos mokymo ir sklaidos galimybes, palyginti su lietuvių kalbos mokymo gerinimo priemonių planu.

Minėti dokumentai analizuojami kokybiškai, nagrinėjant juose aprašomus kalbos mokymo tikslus, paskirtį, pasiekimus, pristatomas kalbos funkcijas, kalbos ryšį su tautiškumu ir tautinio identiteto svarbą, standartinės kalbos, kalbos norminimo ir taisyklingumo aspektus. Analizuojamos dokumentų diskurso vietos, susijusios su išsikeltu darbo tikslu – rasti atsakymą, kokia kalbos

¹ Visi vertimai iš danų kalbos į lietuvių kalbą šiame straipsnyje yra straipsnio autorės.

² Toliau tekste visose nuorodose į daniškus dokumentus bus naudojamas lietuviškas pavadinimo vertimas.

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

samprata ir ideologija formuojama, koks tikslas keliamas gimtosios kalbos mokymui. Taigi kokybinė dokumentų turinio analizė atliekama remiantis tokiu modeliu: palyginamos dviejų kalbinių bendruomenių švietimo politikos dokumentuose pristatomos kalbos funkcijos – komunikacinė ir tautinio identiteto, kiek ir kaip yra kalbama apie šias funkcijas; tautiškumo ideologijos formavimas per gimtosios kalbos ugdymą – ar ir kaip kalba yra siejama tautine tapatybe, kaip ši sąsaja pasireiškia per ugdymo tikslus ir siekius; analizuojama standartinės kalbos ideologijos formavimas kalbinio švietimo politikoje – kaip ir kiek dėmesio skiriama standartinės kalbos normai ir koks išryškinamas jos santykis su nestandartinėmis kalbos atmainomis; taip pat nagrinėjama, kokias kalbines kompetencijas siekiama išugdyti mokiniams. Pagal šiuos parametrus pirmiausia nagrinėjamas kiekvienos šalies švietimo politikos dokumentų diskursas atskirai, vėliau Lietuvos ir Danijos dokumentų diskurso analizės rezultatai palyginami tarpusavyje, pabrėžiant pagrindinius abiejų kalbinių bendruomenių bruožus ir skirtumus. Apibendrinant lyginamosios analizės rezultatus, išryškinama, kokios kalbos sampratos ir kokios ideologijos atsiskleidžia kalbinio švietimo politikos dokumentuose.

4. Švietimo politikos formuojamos kalbos sampratos

Prieš pereinant prie konkrečių kalbos švietimo politikos dokumentų analizės, visų pirma bus aptariama bendruosiuose Lietuvos švietimo politikos dokumentuose iškeliami tautinio identiteto svarba, kurios ištakos matomos dar prieš pat Nepriklausomybės atgavimą suformuluotoje Tautinės mokyklos koncepcijoje ir kuri siejasi su toliau aptariama Lietuvos kalbinio švietimo politikos dokumentuose formuojama kalbos samprata. Kadangi istorinė situacija yra svarbi ir daro įtaką dabartinei švietimo politikos situacijai, svarbu pažvelgti, iš kur kyla švietimo, mokyklos sąsajos su tautiškumu, kurios matomos ir šių dienų švietimo politikoje.

4.1. Lietuvos švietimo politikos ryšys su tautiškumo ideologija

Nuo pat Lietuvos švietimo sistemos atnaujinimo pradžios 1989 metais, kuriant tautinę mokyklą, orientuotasi į tautiškumą. Remiantis Tautinės mokyklos koncepcija, savo paskirtį norinti atlikti mokykla gali būti tik nacionalinė, tautinė:

Visi dalykai dėstomi gimtąja kalba ir pagrįsti tautine kultūra, susieti su jos problematika, ugdantys šiltą jausminį santykį su tos kultūros vertybėmis ir tikrą sielvartą dėl jos esamų trūkumų (Tautinės mokyklos koncepcija 1989: 6).

Paminima, kad pagrindinė tautinės mokyklos nuostata yra visų dalykų dėstymas gimtąja kalba – tuo suteikiamas svarbus statusas gimtajai kalbai švietimo sistemoje, nes būtent gimtoji kalba prisideda

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

prie tautinės kultūros palaikymo ir ugdymo. Pabrėžtina, kad per gimtąją kalbą ugdyme apeliuojama į emocijas – nurodoma, kokius jausmus kalbinis ir kultūrinis ugdymas turi kelti moksleiviams. Tačiau kartu yra akcentuojama, jog tautiškumas neturi būti tapatinamas su izoliuotumu, priešingai – turi būti orientuojamasi į dialogą su kitomis kultūromis:

Tai anaip tol neturi vesti į tautinį uždaramą ir izoliuotumą, juo labiau į neigiamą santykį su kitomis kultūromis ir jų atstovais. Priešingai, orientavimasis į visuotines vertybes, į partnerišką bendravimą su įvairiomis kultūromis ir jų atstovais, pagrįstai gilinant nacionalinį orumą ir savigarbą, teikia tam nacionalumui vertybės statusą (ibid., p. 6).

Tautiškumo ir tarptautiškumo aspektai atsiskleidžia ugdymo procesui keliamuose uždaviniuose – visų pirma turi būti padėti tvirti gimtosios kultūros pamatai, įsisavinamos tautinės vertybės (ibid., p. 6), o vėliau turi būti pateikiama informacija apie kitas kultūras:

Antrajame ugdymo etape tinkamu brandos momentu vis daugiau įjungiami informacijos apie kitas kultūras, jų pasaulio suvokimo būdus, jų kitiškumą ir panašumą (ibid., pp. 6–7).

Taigi reformuojamos švietimo sistemos tikslas buvo visų pirma sukurti tautiniais pagrindais paremtą mokyklą, tačiau kartu kreipiamas dėmesys ir už tautiškumo ribų, į kitas kultūras.

Šių dienų globalizacija ir Lietuvos narystė Europos Sąjungoje pastaraisiais metais keičia Lietuvos sociolingvistinę situaciją ir pagal tai yra krepiama šalies kalbos politika (Bulajeva 2009: 223). Kaip teigia tyrėjai, šiandieninė Lietuvos kalbos politika yra prieštaringa – viena vertus, vis didėjant globalizacijos mastams, tautinė kalbos politika siekiama priešintis globalizacijai ir išlaikyti etnocentristinį požiūrį, stiprinant valstybinę kalbą. Kita vertus, taip pat siekiama orientuotis į tarptautinės politikos reikalavimus, integruoti tarptautiškumo ir kitų kultūrų pažinimo aspektą laikantis ES daugiakalbystės politikos (ibid., p. 214).

Dabartiniame Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) švietimui yra suteikiama ypatinga svarba visos valstybės mastu, nes būtent švietimas, kaip teigiama, kuria visuomenės ir valstybės ateitį, taip pat turi ypatingą funkciją saugoti ir kurti tautos tapatybę, palaikyti tautiškumo jausmą. Taigi jau iš LR švietimo įstatymo įžanginio straipsnio išryškėja švietimo politikos formuojama tautinė, nacionalinio identiteto ideologija ir švietimo sistemai keliamas tikslas formuoti mokinių tautinę tapatybę:

Švietimas saugo ir kuria tautos tapatybę, perduoda vertybes, kurios daro žmogaus gyvenimą prasmingą, visuomenės gyvenimą – darnų ir solidarų, valstybės – pažangų ir saugų. (LR švietimo įstatymas 2011: 1 str.);

Perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei <...> formuotis, taip pat garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą (ibid., 3 str.).

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Kaip matyti, švietimo politika balansuoja tarp nacionalumo, tautinių idealų išlaikymo ir perdavimo bei globalių vertybių ir tradicijų. Tokios nuostatos laikymąsi galima susieti su Tautinės mokyklos koncepcijoje iškeltais tikslais, taip pat ji matoma įtvirtinta ir Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje. Į pirmą vietą LR švietimo įstatyme neabejotinai iškeliami tautinės kultūros pagrindai, o švietimo strategijoje pabrėžiama, jog ji visų pirma remiasi nacionalinės tapatybės principu (Švietimo strategija 2013: 2), taigi nacionaliniai idealai sudaro švietimo sistemos pagrindą. Tai natūrali tąsa, nes pačioje švietimo strategijoje pabrėžiama, jog ji paremta Lietuvos švietimo koncepcijos (1992) strategija, kuri savo ruožtu pratęsė 1989 metais suformuluotą Tautinės mokyklos koncepciją (1989) ir kuri taip pat akcentuoja, jog Lietuvos švietimas yra pagrįstas visomis humanistinėmis vertybėmis bei nacionalumu: „Lietuvos švietimo principai: <...> 3. Nacionalumas: įsipareigojimas Lietuvos kultūrai, rūpestis jos identiteto išsaugojimu ir istoriniu tęstinumu“ (Lietuvos švietimo koncepcija 1992).

Nepaisant to, kad skatinama būti atviriems kitoms kultūroms, švietimo strategijoje vis dėlto taip pat pabrėžiamas globalizacijos pavojaus tautiniam tapatumui aspektas ir kalbama, jog norint tautinį tapatumą išlaikyti, reikia jį saugoti ir stiprinti per švietimo sistemą:

Globalizacijos amžiuje svarbu iš naujo persvarstyti savo tautinį tapatumą, suvokti, kas mus <...> vienija ir sieja su Lietuvos valstybe. Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ švietimui kelia uždavinius stiprinti piliečių istorinę savimone ir savigarbą <...> (Švietimo strategija 2013–2022: 4).

Švietimo funkcija tampa ne tik mokymas, bet ir nacionalinės ideologijos perdavimas jaunimui. LR švietimo įstatyme pabrėžiama, kad pradinio, pagrindinio ir vidurinio išsilavinimo paskirtis, greta dalykinio ugdymo yra etninės kultūros (LR švietimo įstatymas 2011: 9 str.), tautinio sąmoningumo (ibid., 10 str.) ir tautinės brandos (ibid., 11 str.) ugdymas. Tautinės ideologijos perteikimą mokiniams švietimo sistemoje pagal įstatymą yra įpareigoti atlikti ir turi užtikrinti mokytojai: „Mokytojas privalo: <...> 2) ugdyti tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines ir patriotines nuostatas“ (ibid., 49 str.).

Taigi svarbi Lietuvos švietimui keliama užduotis yra tautinio identiteto saugojimas ir perdavimas, ją atlikti turi mokykla bei mokytojai, ir – kaip toliau bus matyti nagrinėjant kalbinio švietimo politikos dokumentus – kalba ir kalbinis ugdymas laikomas svarbiu veiksniu tautiškumo saugojimo ir formavimo procesui.

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

4.2. Lietuvos gimtosios kalbos švietimo politikos dokumentuose vyraujanti kalbos samprata

4.2.1. Kalbinio ugdymo paskirtis – etnolingvistinė tapatybė ir tautiškumas

Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo programoje (2016) bei vidurinio ugdymo bendrojoje lietuvių kalbos ir literatūros programoje (2011) iškeliamas kalbos kaip tautinio identiteto saugotojos ir skleidėjos funkcija. Pagrindinio ugdymo programos nuostatose apibrėžiama lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo paskirtis, siejant ją su tautiškumo formavimu:

Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo mokykloje paskirtis – suteikti mokiniams lietuvių kalbos ir literatūros (kultūros) pagrindus, būtinus mokinio moralei, kultūrinei, tautinei bei pilietinei brandai (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 6).

Kaip pirmas dalyko tikslas pagrindinio ugdymo programoje yra iškeliamas kalbos kaip savo tapatybės suvokimo ugdymas, lietuvių kalba suvokiama kaip tautinio identiteto perteikėja; vidurinio ugdymo programoje gimtosios kalbos mokymui taip pat keliama tikslai, svarbūs suvokti ir formuoti tautinę tapatybę:

Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo tikslas – padėti mokiniams suvokti ir ugdytis lietuvių kalbą kaip svarbią savo tapatybės dalį (ibid., p. 6);

Lietuvių kalbos ir literatūrinis (kultūrinis) ugdymas perduoda mokiniams Lietuvos pasakojimą – tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbius ženklus, vaizdinius, idėjas, vertybes, „bendrąsias vietas“, idealus (ibid., p. 6);

Paaikškinti gimtosios kalbos reikšmę tautinei savimonei ir tapatybei formuoti; atskleisti lietuvių kalbos reikšmę Lietuvos pilietinei bendruomenei ir valstybei; suprasti kalbos, tautos ir jos kultūros ryšį; vertinti save kaip kalbos paveldėtojus ir kūrėjus (LT vidurinio ugdymo programa 2011: 5–6).

Aprašant mokinių pasiekimų lygį ir vertinimą, kalbos pažinimas yra tiesiogiai siejamas su tautos kultūra, tautiškumu, o mokinio pasiekimų vienas iš vertinimo kriterijų yra sugebėjimas paaiškinti kalbos ir tautos ryšį:

Paaikškina, koks yra kalbos ir asmens vertybinių nuostatų, tautos kultūros ir valstybingumo ryšys; argumentuotai diskutuoja apie kalbos ryšį su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu (LT vidurinio ugdymo programa 2011: 7–8).

Iš šių bendrųjų programų apibrėžimų išryškėja literatūroje aprašomos nacionalinės vienos kalbos-vienos tautos samprata. Kaip bus matyti ir toliau, kalbos kaip nacionalinės vienytojos funkcija Lietuvos švietimo politikoje yra labai svarbi ir siejasi su vienos kalbos normos vartojimu, kalbos standartizavimu.

Lietuvių kalbos dalykui priskiriama ypatinga dvasinė reikšmė: per lietuvių kalbos pamokas mokiniai turintys įgyti ne tik kalbines, lingvistines žinias, kalba suvokiama ne vien kaip komunikacinis, kognityvinis, žmogaus pažinimo gebėjimas – lietuvių kalba taip pat yra

Urbanaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

sudvasinama, išaukštinama kaip ypatinga tautos kultūros ir identiteto nešėja, svarbi tautos dvasinei kultūrai, sauganti visos tautos tapatybę:

Pirmosios kalbinio ugdymo temos <...> pabrėžia kalbą ne tik kaip išskirtinį žmogaus gebėjimą, susijusį su mąstymu, pasaulio pažinimu, kūryba ir socialinės tvarkos įtvirtinimu <...>, bet ir pristato kalbą kaip savitą pasaulio sampratą, sudėtinę dvasinės kultūros dalį, o pasakojimą – kaip formuojantį ir saugantį tautos tapatybę, perteikiantį jos narius vienijančias bendras idėjas ir vertybes; Tautos pasakojimo (nacionalinio naratyvo) turinys, jo kūrimo būdai; Tautos kalba kaip savita pasaulio sampratos sistema; Lietuvių kalbos žodynas kaip nacionalinio pasaulėvaizdžio atspindys (ibid., pp. 11–14).

Mokiniamis būtent per lietuvių kalbos dalyką turi būti įdiegiama kalbos kaip tautos dvasios perdavėjos nuostata, mokiniai patys turi būti įtraukiami į šį dvasinį procesą, vykstantį tarp kalbos ir tautos:

Todėl norint suprasti savo tautos, savo pilietinės bendruomenės kalbą nepakanka suvokti jos sistemą, išmokyti gramatikos ir taisyklingos vartosenos, bet reikia būti sąmoningu kūrybinio, dvasinio proceso dalyviu. Lietuvių kalbos ir literatūros dalykas turi padėti mokiniui tokiu dalyviu tapti (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 6);

Mokant kalbos būtina mokiniams perteikti ne tik kalbos sistemą, bet ir kalboje slypintį tautos pasaulį – lietuvių kalbos saugomas prasmes, kultūrinę bendruomenės atmintį (ibid., p. 9).

Greta lietuvių kalbos bendrųjų mokymo programų taip pat svarbu paminėti, jog valstybiniu mastu 2012–2016 metais yra nustatytos prioritetinės priemonės „gerinti lituanistinį švietimą, stiprinti pilietiškumą ir tautinę tapatybę, įgyvendinant Lietuvių kalbos ugdymo bendrojo lavinimo programas vykdančiose mokyklose 2010–2014 metų strategiją“. Tam sudarytas Lietuvių kalbos ir kultūrinio raštingumo mokymo gerinimo priemonių planas 2013–2016 metams. Kadangi šios prioritetinės priemonės skirtos gerinti lituanistinį švietimą bei stiprinti tautiškumą, galima daryti išvadą, jog išvelgiamas pavojus tiek lietuvių kalbai, jos ugdymui, tiek tautinės tapatybės jausmui visuomenėje, nes šiuos aspektus siekiama sustiprinti per švietimą ir kalbos ugdymą. Iš šių prioritetinių priemonių tikslo apibrėžimo matyti, jog lietuvių kalba yra laikoma neatsiejamai susijusi su tautiniu identitetu:

Parngti ir įgyvendinti tikslines mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programas, skirtas kalbinio raštingumo, nacionalinio tapatumo, sąmoningumo stiprinimui, kultūrinio suvokimo gebėjimams ugdyti; inicijuoti kalbą ir kultūrą stiprinančias akcijas (Nacionalinis diktantas, Švari kalba – švari galva, dailyrų konkursas ir kt.); kultūros vertybių, tautinės savimonės ir sąmoningumo, kultūrinės kūrybinės raiškos aktualinimas (LT raštingumo gerinimo planas 2013).

Taigi visų pirma lietuvių kalbos mokytojų rengimas turi būti sustiprintas tautiškumo ideologija, kad mokytojai gebėtų geriau perduoti ir formuoti nacionalinį jausmą mokiniams – jį sustiprinti taip pat organizuojami kalbos konkursai, kurių tikslas yra skatinti vienos bendrinės kalbos normos vartojimą, išvalyti kalbą nuo bet kokių nestandartinių, geografinių ar socialinių, atmainų (plg. Vaicekauskienė 2016a: 300). Jau pats vieno iš konkursų pavadinimas „Švari kalba – švari galva“

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

suponuoja mintį, kad tik kalbant gryna, išvalyta nuo priemaišų kalba, galima tinkamai ir teisingai mąstyti (plg. *ibid.*, p. 300) – tarsi būtų siekiama ugdyti paklūstančius ir savarankiškai, kritiškai nemąstančius visuomenės narius. Matyti, kad kalbos taisyklingumas gali būti interpretuojamas ne tik kaip kalbos, bet ir kaip mąstymo kontroliavimas.

4.2.2. Kalbos taisyklingumo svarba lietuvių kalbos mokyme

Pagal LR švietimo įstatymą, mokytojų atsakomybė ir pareiga yra perduoti mokymo turinį vieninteliu teisingu būdu – taisyklinga lietuvių kalba:

Mokytojas privalo: <...> suprantamai ir aiškiai, taisyklinga lietuvių kalba perteikti ugdymo turinį, kai teisės aktais nustatyta, kad atitinkamas ugdymo turinys perteikiamas lietuvių kalba (LR švietimo įstatymas 2011, 49 str.).

Kalbos norminimo, standartizavimo nuostatos ir kalbos taisyklingumo reikalavimas yra ypatingai svarbūs ir dažnai akcentuojami bendrosiose ugdymo programose: „Nusakyti Valstybinės kalbos įstatymo reikšmingumą. Apibūdinti kalbos norminimo reikalingumą tautai ir valstybei; laikytis bendrinės kalbos normų reikalavimų (LT vidurinio ugdymo programa 2011: 5).

Iš programose formuluojamų gimtosios kalbos ugdymo tikslų, pagal kuriuos mokiniai turi įprasti reikšti savo mintis taisyklinga kalba, matyti bendrinės kalbos ideologijos diegimas kalbos praktikoje:

*Taisyklingai kalbėti ir rašyti, remiantis kalbos sistemos išmanymu; <...> siekti minties aiškumo, pasirenkant tinkamas ir taisyklingas gramatines formas bei tinkamos reikšmės žodžius; ištaisyti kalbos, rašybos ir skyrybos klaidas (*ibid.*, pp. 6–7);*

<...> suprastų kalbos sistemą, įgustų reikšti mintis, kurti tekstus žodžiu ir raštu taisyklinga, aiškia bei turininga kalba (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 7).

Dalykinės, lingvistinės kompetencijos ugdymas pagal bendrąsias programas apima vadinamosios kalbos sistemos mokymąsi. Lietuvių kalbos ugdyme kalbos sistema yra suprantama kaip tam tikras kalbininkų nustatytas taisyklių rinkinys bei vartotojų kalbos klaidų taisymai, kuriems nėra objektyvių kriterijų ir kurie dažniausiai remiasi kalbos normintojų tuo metu vyraujančiu vertinimu (plg. Vaicekauskienė 2016: 29):

Lingvistinę kompetenciją mokiniai ugdomi aiškindamiesi kalbos sistemą, jos dėsnius, mokydami fonetikos, gramatikos (morfologijos ir sintaksės), leksikos, žodžių darybos, rašybos, skyrybos, ugdydami gebėjimus taisyklingai ir tinkamai vartoti kalbą (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 8).

Bendrosiose programose iš mokinių pabrėžtinai reikalaujama „taisyklingai ir tinkamai“ vartoti kalbą – taip, kaip tinkamumą supranta normintojai, todėl čia galima įžvelgti ideologinį siekį įgyvendinti galią ir kontroliuoti visuomenės narius. Siekiant išugdyti mokiniams taip suprantamą

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

lingvistinę kompetenciją, tokie mokymui keliama reikalavimai kaip diktantų rašymas, skaitymas garsu, atkartojimas, galūnių įrašymas, kirčių sudėliojimas, reikalavimas ieškoti klaidų ir jas ištaisyti skatina vienos kalbos normos diegimą bei atskleidžia paslėptąją kalbos ugdymo ideologiją:

Sintetinės veiklos etapas <...>: įspėjamasis girdimasis diktantas; rašybinių, tarimo ir kirčiavimo uždavinių sprendimas; nurašinėjimas dailiraščiu ir taisyklingas skaitymas (patarlių, sentencijų, poezijos, skaitomo kūrinio citatų ir pan. – su atitinkamomis ortogramomis); diktantai (komentuojamasis, aiškinamasis – prašoma pakartoti sakinius prieš rašant); ortogramų įrašymas nurašant rišlų tekstą; rašybos klaidų analizė (žodžiu ir raštu). <...> Situacinis etapas <...>: klausiamasis diktantas; praleistų žodžių įrašymas (mislėse, patarlėse, skaitomo kūrinio fragmentuose ir pan.); <...> atmintinis rašymas (išminktų kūrinių fragmentų) (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 22).

Greta aukščiau minėto kalbos tautinės tapatybės funkcijos stiprinimo (žr. 4.2.1 sk.), Lietuvos švietimo politikoje taip pat įžvelgiamas poreikis stiprinti lietuvių kalbos raštingumą, suprantamą kaip vienos nustatytos normos laikymąsi. Kaip teigiama Lietuvių kalbos ir kultūrinio raštingumo mokymo gerinimo priemonių plane 2013–2016 metams, lietuvių kalbos raštingumo gerinimo nuostata turi būti įgyvendinama visais lygiais, t.y. turi būti sustiprintas mokytojų rengimas, visiems mokytojams keliama griežtesni kalbos taisyklingumo reikalavimai, kuriuos jie vėliau turi perduoti mokiniams:

Įtraukti kalbos taisyklingumo reikalavimus į visų dalykų mokytojų atestacijos nuostatus; nustatyti aukštesnius bendrojo ir kultūrinio raštingumo reikalavimus aukštųjų mokyklų, rengiančių mokytojus, programoms (LT raštingumo gerinimo planas 2013).

Taip pat griežtinami ir stiprinami kalbinio raštingumo reikalavimai mokiniams, siekiama įdiegti daugiau žinių apie preskriptyviai suprantamą kalbos sistemą, sandarą:

Diegiamas sisteminis kalbos mokymas; sustiprinti mokinių kalbos sandaros, rašybos, skyrybos ir kiti kalbos praktikos įgūdžiai, bendrieji skaitymo gebėjimai ir kultūrinis raštingumas; įdiegti sistemingą lietuvių kalbos (rašymo ir skaitymo) pasiekimų vertinimą (ibid.).

Kalbinio raštingumo skatinimas, tikimasi, sustiprins mokinių žinias apie lietuvių kalbą ir diegs bendrinės kalbos vartojimą. Tokio priemonių plano priėmimas ir laikymasis dar kartą pabrėžia kalbos standartizavimo ideologiją bei jos stiprinimą.

Nors kalbos taisyklingumo aspektas ir taisyklingo kalbėjimo bei rašymo kompetencijų ugdymas labai dažnai akcentuojamas bendrosiose programose, svarbu pabrėžti, kad komunikacinė kalbos funkcija taip pat įvardijama greta kitų kompetencijų ugdymo kaip asmeninės, kultūrinės, socialinės pilietinės, kurias mokiniai turi įsisavinti. Tiek atnaujintoje pagrindinio ugdymo, tiek vidurinio ugdymo lietuvių kalbos programose yra kreipiamas dėmesys komunikacinės kalbos funkcijos bei kompetencijos lavinimui ir skatinimui:

Mokydami lietuvių kalbos ir literatūros mokiniai ugdomi bendrąsias (asmeninę, kultūrinę, mokėjimo mokyti, komunikavimo, socialinę pilietinę, pažinimo bei kūrybiškumo) kompetencijas

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

ir dalykines (lingvistinę, diskurso ir literatūrinę) kompetencijas (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 7);

Paaikškinti, kaip kalbinė raiška priklauso nuo komunikacijos dalyvių, jų tikslų, socialinių ir kultūrinių kontekstų (LT vidurinio ugdymo programa 2011: 5);

Lietuvių kalbos ir literatūros kaip dalyko tikslas – padėti mokiniams ugdytis komunikavimo lietuvių kalba ir literatūrinę (kultūrinę) kompetencijas (ibid., p. 2).

Komunikacinę kompetenciją siekiama ugdyti per bendradarbiavimą, akcentuojamas mokinių bendravimas, darbas grupėje – tokiu būdu galima įžvelgti formuojamą kalbos kaip komunikacijos priemonės suvokimą, leidžiančios kartu dirbti ir bendrai kurti bei taip ugdytis kūrybinį ir kritinį mąstymą, gebėti diskutuoti, argumentuotai išsakyti savo poziciją:

Komunikavimo kompetenciją mokiniai ugdo išgydami bendrąją kalbinę ir funkcinę raštingumą, viešai reikšdami savo požiūrį ir jį pagrįsdami, mokydamiesi išklausti ir suprasti kitų požiūrius ir argumentus, užmegzti ir plėtoti dialogą, dalyvauti diskusijoje (LT pagrindinio ugdymo programa 2016: 7);

Bendravimas grupėje, gebėjimas klausytis ir bendradarbiauti sulaukiant savo eilės ir pateikiant savo teiginius ir argumentus. Savos nuomonės reiškimas ir jos paaiškinimas dirbant grupėje, gebėjimas susitarti, bendro sprendimo priėmimas (ibid., p. 32).

Siekiama, kad mokiniai, vartodami kalbą kaip komunikacijos priemonę, taptų savarankiški, kritiškai mąstantys, aktyvūs bendruomenės nariai, sugebantys pritaikyti mokykloje įgytus kalbos kaip komunikacijos priemonės įgūdžius realiose gyvenimo situacijose. Kritinio mąstymo ugdymo siekimas yra vis pakartojamas tiek pagrindinio, tiek vidurinio ugdymo programose. Tai svarbi nuostata, kadangi kalbinio švietimo politikos lygmeniu keliamas tikslas, jog mokiniai ne tik perimtų žinias, bet ir gebėtų kritiškai jas vertinti ir mąstyti:

Komunikacijos ir bendradarbiavimo nuostata akcentuojama ne tik komunikacinė kalbos funkcija, bet ir jos taikymas gyvenime, t. y. bendradarbiavimas su kitais žmonėmis. <...> Tai suteikia galimybę pasitikrinti ir praplėsti savo suvokimą, ugdo kūrybinį ir kritinį mąstymą, <...>. Bendradarbiavimu paremtos mokymosi formos skatina mokinių aktyvumą, ugdo savarankiškumą (ibid., pp. 11–12);

Lietuvių kalbos ir literatūros kaip dalyko tikslas <...> išsiugdyti kūrybinį ir kritinį mąstymą, Lietuvių kalbos ir literatūros kaip mokomojo dalyko turinys orientuojamas į <...> kūrybinio ir kritinio mąstymo ugdymą(si) (LT vidurinio ugdymo programa 2011: 2–3).

Taip pat norima, kad mokiniai gebėtų kurti argumentuotus sakytinius ir rašytinius tekstus, išmoktų juose kelti probleminius klausimus ir juos analizuoti:

Parengti argumentuotą informacinę ar įtikinimo kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema: formuluoti teiginius, argumentus, klausimus, problemas ir išvadas; nustatyti argumentų kokybę (ibid., p. 6);

Siekiama, kad mokydamiesi išplėstinio kurso mokiniai: <...> remdamiesi literatūra (kultūra), rašytų rišlius, kūrybiškus, probleminius tekstus; ugdytųsi sakytinę kalbą; ugdytųsi stiliaus individualumą (ibid., p. 3).

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Kaip matyti iš aptartų pavyzdžių, komunikacinės kompetencijos bei kritinio, savarankiško mąstymo ugdymas yra svarbi bendrųjų lietuvių kalbos programų dalis, pristatoma greta taisyklingos, vienos kalbos normos vartojimo, kalbos kaip tautinės tapatybės saugotojos ir skleidėjos funkcijos.

4.3. Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentuose vyraujanti kalbos samprata

Palyginimui su Lietuvos švietimo sistema aptariami Danijos pagrindinės mokyklos ir gimnazijos lygio švietimo politikos dokumentai.

Kalbant apskritai apie ugdymą ir ugdymo tikslus, Danijos nutarime dėl gimnazijos lygmens išsilavinimo gimnazijos lygio mokymo tikslas yra parengti moksleivius tolimesnėms studijoms, padėti jiems tobulėti dalykinėse srityse, lavinti jų sugebėjimus dalyvauti studijų aplinkoje, būti savarankiškiems, panaudoti savo kūrybiškumą, būti kritiškiems, gebėti bendradarbiauti su kitais (Nutarimas dėl gimnazijos lygmens išsilavinimo 2013: 1). Tai rodo, kad ugdymo tikslas yra orientuotas į dalykinių žinių bei moksleivių savarankiško, kritinio mąstymo gebėjimų lavinimą. Tiek pagrindinio, tiek gimnazijos lygio mokymo tikslas nėra siejamas su tautine tapatybe ir tautiškumo jausmo ugdymu. Nutarime dėl valstybinės pagrindinės mokyklos akcentuojami šie mokyklos ugdymo tikslai: mokyklinis ugdymas turi suteikti moksleiviams žinių ir gebėjimų, padėsiančių tolimesniame ugdyme, skatinančių juos norėti daugiau išmokti, taip pat supažindinti su Danijos kultūra ir istorija bei su kitų šalių kultūromis, skatinti visapusišką mokinių tobulėjimą. Mokykloje turi būti sudarytos sąlygos ir metodai mokiniams gauti įvairių patirčių, gilintis ir patiems veikti, lavinti pasitikėjimą savo gabumais ir susidaryti tvirtą pagrindą gebėjimui laikytis savo pozicijos (Nutarimas dėl valstybinės pagrindinės mokyklos 2016: 1). Taigi jau nuo pagrindinės mokyklos lygio moksleiviai yra skatinami savarankiškai mąstyti ir veikti.

4.3.1. Kalbinio ugdymo paskirtis – komunikacinės kalbos funkcijos ugdymas

Danijos kalbinio švietimo politikoje ypatingai didelis dėmesys skiriamas komunikacinei kalbos funkcijai. Nutarimo dėl gimnazijos lygio danų kalbos mokymo rekomendacijose užsimenama apie kalbos taisyklingumą – danų kalbos dalyko tikslas yra pasiekti, kad mokiniai rašytų ir kalbėtų taisyklingai, tačiau reikia suprasti, kad taisyklingumas danų kalbos politikoje suprantamas kaip rašyba pagal tuo metu galiojančias rašybos normas, t. y. standartinė daugelyje bendruomenių galiojanti nuostata, vargiai lygintina su lietuvių kalbos normintojų taisyklingumu. Apskritai visur yra akcentuojama komunikacinė, informacijos perdavimo, perteikimo funkcija – mokiniai turi būti

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

visą laiką orientuoti į tai, kad jų kuriami (rašomi, sakomi) tekstai yra tikslingai komunikatyvūs, atitinkantys konkrečią komunikacinę situaciją:

Eleverne skal altså kunne skrive og tale korrekt og med bevidsthed om den konkrete formidlingssituation. Desuden skal de have en basal viden om grammatik og stilistik. <...> Det er et mål for undervisningen i tekstproduktion, at eleverne bliver i stand til at kombinere disse teknikker, så de producerede tekster bliver sprogligt korrekte og klart kommunikerende (Nutarimo dėl gimnazijos lygio danų kalbos mokymo rekomendacijos 2010: 3).

[Mokiniai turi mokėti rašyti ir kalbėti taisyklingai bei sąmoningai galvodami apie konkrečią komunikacinę situaciją. Be to, jie turi turėti pagrindines gramatikos ir stilistikos žinias. <...> Tekstų kūrimo mokymo tikslas yra pasiekti, jog mokiniai gebėtų derinti visas technikas, kad jų sukurti tekstai būtų taisyklingi kalbos atžvilgiu ir aiškiai komunikatyvūs.]

Kalbos mokymo srityje svarbūs aspektai yra kalbinis supratimas, gramatika ir stilistika, argumentavimo analizė, retorinė analizė, komunikacijos analizė (ibid., p. 5). Kalbiniame ugdyme daugiausia orientuojamasi būtent į komunikacinę kalbos funkciją – retorika, argumentavimas yra komunikacijos dalis. Gramatikos mokymasis taip pat figūruoja, mokiniai turi įgyti pagrindines žinias apie gramatiką kaip kalbos struktūros pagrindą, tas veikiausiai skiriama ir negimtakalbiams. Gramatikos mokymas suvokiamas kaip pagrindinių, lingvistikos žinių apie gramatiką suteikimas bei galiojančių rašybos normų mokymasis, tačiau tai nėra nustatytų kalbos formų mokymas ir taisymas. Gramatikos, rašybos normų ir taisyklių mokėjimas nėra tikslas pats savaime, tačiau kaip priemonė padėti mokiniams vartoti kalbą funkcionaliai ir tikslingai įvairiose komunikacinėse situacijose, su kuriomis mokiniai susiduria mokykloje ir už klasės ribų, todėl komunikacinė kalbos funkcija visur yra iškeliamą į pirmą vietą. Danų kalbos pamokose, dirbant su komunikaciniais tekstų žanrais, kaip laikraščių, televizijos, interneto tekstai ir pan., didžiausias dėmesys skiriamas būtent komunikacinei kalbos funkcijai, analizuojamas kalbos vartojimas įvairiose komunikacijos situacijose (Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programos rekomendacijos 2016). Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programos rekomendacijose teigiama ir argumentuojama, kad danų kalbos dalykas apskritai gali būti laikomas komunikacijos dalyku:

I en vis forstand kan der argumenteres for, at danskfaget overordnet set er et kommunikationsfag <...> (ibid.).

[Tam tikra prasme galima argumentuoti, jog danų kalbos dalykas apskritai yra komunikacijos dalykas <...>.]

Tai išreiškia, kokia svarbi kalbos funkcija yra komunikacinė, ir kad būtent ši funkcija yra skatinama ir ugdoma danų kalbos mokyme.

Apie kalbos tautinės tapatybės funkciją danų kalbos švietimo politikos dokumentuose, priešingai nei lietuviškuose, praktiškai beveik visai nekalbama – Danijos kalbinio švietimo politikoje kalba nėra laikoma neatskiriama susijusi su nacionaliniu identitetu ir tautiškumo išlaikymu bei

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

perdavimu. Yra paminima, kad danų kalbos mokymas formuoja mokinių supratimą nacionaliniu aspektu, kuris atsiskleidžia per ryšį tarp danų kalbos ir kultūros, visų pirma per danišką literatūrą (ibid.). Toks požiūris labai skiriasi nuo aukščiau minėto lietuvių kalbos siejimo su tautiškumu.

4.3.2. Kompetencijų ugdymas kalbos mokyme

Danų kalbos mokymas yra pagrįstas įvairių tekstų skaitymo, kūrimo, analizavimo ir interpretavimo kompetencijų ugdymu (Pagrindinės mokyklos (1–9 kl.) danų kalbos dalyko programa, p. 3). Danų kalbos švietimo politikai yra svarbu, kad mokiniai danų kalbos pamokose įgytų darbo su įvairiausiais tekstaigūdžių, ir suvoktų, kad šie įgūdžiai gali būti panaudojami visur, ir už klasės ribų:

Eleverne skal så tidligt som muligt udvikle en forståelse for, hvad der er det særlige ved danskfaget, og hvad færdighederne, som man erhverver sig via arbejdet med forskellige typer tekster, kan bruges til, også uden for klasselokalet (Nutarimo dėl gimnazijos lygio danų kalbos mokymo rekomendacijos 2010: 16).

[Mokiniai turi kuo anksčiau suvokti, kuo danų kalbos dalykas yra ypatingas, ir kaip gali būti panaudojami įgūdžiai, įgyti dirbant su įvairiausių formų tekstaigūdžių, taip pat ir už klasės ribų.]

Mokymas turi mokiniams suteikti suvokimą, kad per danų kalbos pamokas galima išmokyti analitiškai ir diskusiškai žvelgti į įvairių formų tekstus, siekiama išmokyti mokinius išreikšti savo nuomonę įvairiais žanrais ir įvairiose komunikacinėse situacijose (ibid., p. 20). Pabrėžtina, jog danų kalbos ugdymas mokykloje yra paremtas universitetinio lygio tyrimais grįstu danų kalbos dalyko mokymu. Kaip teigiama nutarimo dėl gimnazijos lygio danų kalbos mokymo rekomendacijose, analizė, interpretavimas ir vertinimas kalbos ugdyme yra teoriškai ir metodiškai pagrįsti bei sudaro labai svarbią danų kalbos ugdymo dalį (ibid., p. 1). Šiose rekomendacijose suformuluota, jog danų kalbos dalykas yra skirtas vienu metu atlikti mokinių formuojamąją, lavinamąją bei pasirengimo studijoms funkcijas. Kaip vienas svarbiausių danų kalbos mokymo tikslų yra iškeliamas siekis, kad mokiniai susiformuotų stiprų kritinį–analitinį mąstymą, nes būtent kritinis mąstymas ir užtikrintas kalbos įgūdžių įvaldymas stiprina mokinių gebėjimus veikti šiandieniniame globaliame pasaulyje:

Danskfaget tjener på en gang et dannelsesmæssigt og et studieforberedende formål. I arbejdet med afdekning af ældre og nyere teksters betydning anskues i et sprogligt, litterært og kulturelt perspektiv skærpes elevernes kritisk-analytiske sans. <...> Kritisk-analytisk sans og beherskelsen af et sikkert sprogligt udtryk fremmer elevens muligheder for at orientere sig og handle i et moderne, demokratisk, globalt orienteret samfund (Nutarimas dėl gimnazijos lygmens išsilavinimo 2013: 61).

[Danų kalbos dalykas atlieka formuojamąjį ir parengimo studijoms tikslą. Analizuojant senų ir naujų tekstų reikšmes iš kalbinės, literatūrinės ir kultūrinės perspektyvos, sustiprinamas mokinių kritinis–analitinis mąstymas. <...> Kritinis–analitinis mąstymas ir kalbinės raiškos įvaldymas išplečia mokinių galimybes orientuotis ir veikti modernioje, demokratiškoje, globaliai orientuotoje visuomenėje.]

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programos rekomendacijose išsakoma, jog komunikacinė kompetencija yra viena svarbiausių ir netgi teigiama, kad ją galima laikyti kaip orientyrą, jungiantį visas likusias kompetencijų sritis:

Danskfaget er opdelt i fire kompetenceområder: 1. Læsning. 2. Fremstilling. 3. Fortolkning. 4. Kommunikation. <...> Endelig kan kompetenceområdet kommunikation ses som et fælles pejlemærke for samtlige kompetenceområder (Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programos rekomendacijos 2016).

[Danų kalbos dalykas suskirstytas į keturias kompetencijų sritis: 1. Skaitymas. 2. Teksto kūrimas, pristatymas. 3. Interpretavimas. 4. Komunikacija. <...> Komunikacijos kompetencijos sritis gali būti laikoma bendru orientyru visoms kompetencijų sritims.]

Ta pati nuostata ryški ir Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programoje, kur teigiama, kad danų kalbos mokymo tikslas yra aukščiau minėtų kompetencijų ugdymas, ir kad skaitymo, teksto kūrimo ir interpretavimo kompetencijos kiekviena pabrėžia savo tam tikrą komunikacijos aspektą (Pagrindinės mokyklos (1–9 kl.) danų kalbos dalyko programa, p. 3). Taigi danų kalbos švietimo politikoje komunikacinė kalbos funkcija išskiriama kaip itin svarbi grandis, jungianti visų kalbinių kompetencijų ugdymą.

Kalbant apie sakytinę ir rašytinę gimtosios kalbos kompetencijas gimnazijoje, teigiama, jog žodinei kalbos kompetencijai yra svarbiausia, kad mokiniai gebėtų pristatyti pranešimą ir argumentuoti tam tikrą požiūrio tašką. Niekur nėra akcentuojama, kad kalba turi būti nepriekaištingai taisyklinga pagal nustatytas normas, svarbu, kad mokiniai gebėtų argumentuoti savo nuomonę. Apibūdinant rašytinę kompetenciją kaip svarbiausi aspektai yra iškeliami tai, kad mokiniai gebėtų diskutuoti, analizuoti ir interpretuoti – per kalbos mokymąsi tobulintų savo kritinio mąstymo sugebėjimus.

4.3.3. Standartinės kalbos ir kalbos variantiškumo santykis

Įsakyme dėl gimnazijos išsilavinimo apibrėžiami tokie dalykiniai danų kalbos mokymo tikslai: mokiniai turi gebėti reikšti mintis tiksliai, įvaldyti rašybos normas, gebėti vartoti gramatikos ir stilistikos pagrindines sąvokas, įgyti supratimą apie kalbos funkciją ir kalbos variantiškumą, analizuoti, vertinti, interpretuoti įvairių medijų tekstus, įgyti žinių apie šiuolaikines medijas ir gebėti analizuoti bei vertinti įvairiausių tekstų komunikacinę reikšmę ir medijų vaidmenį komunikacijoje:

Eleverne skal kunne: udtrykke sig præcist, nuanceret og formidlingsbevidst <...>; beherske skriftsprogets normer for korrekthed og anvende gramatikens og stilistikens grundbegreber; dokumentere indblik i sprogets funktion og variation, herunder dets samspil med kultur og variation <...> (Nutarimas dėl gimnazijos lygmens išsilavinimo, 2013: 61).

[Mokiniai turi sugebėti: reikšti savo mintis aiškiai, niuansuotai ir orientuodamiesi į komunikaciją <...>; įvaldyti rašybos normas bei vartoti pagrindines gramatikos ir stilistikos sąvokas; išmanyti kalbos funkcijas ir variantiškumą, taip pat kalbos sąveiką su kultūra ir variantiškumu <...>.]

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Kaip matyti iš šių danų kalbos mokymo tikslų aprašymo, siekiama, kad mokiniai įvaldytų rašybos taisykles, tačiau kalbos standartizavimas nėra akcentuojamas ir išskiriamas kaip pagrindinis siekis. Iš mokinių siekiama, kad jie pažintų ir kalbos variantiškumą, įvairias kalbos atmainas, gebėtų įžvelgti kalbos variantiškumo sąsajas su kultūra – tuo būdu nėra apsiribojama vien standartinės kalbos normos ideologija.

Danų kalbos komisijos išleistame danų kalbos statuso aprašyme teigiama, kad danų kalba Danijos mokyklose yra mokomoji kalba, nors tai ir nėra eksplacitiškai išreikšta dokumentuose, tačiau tokia yra praktika (Danų kalbos statusas 2012: 7). Svarbu pabrėžti, kad Danijos kalbinio švietimo sistemoje kalbant apie danų kalbą nėra vartojama sąvoka „gimtoji“, turint omenyje, kad mokykloje dėstoma danų kalba gali būti negimtoji kitą etninę tapatybę turintiems mokiniams. Palyginimui galima paminėti, kad ir Norvegijoje kalbant apie norvegų kalbą nėra vartojama sąvoka „gimtoji kalba“, nes ji reiškia nebe norvegų, o tautinių mažumų kalbą (plg. Steponavičiūtė-Aleksiejūnienė 2017). Taip pat paminėtina, kad tam tikrus (tiksluosius) dalykus kai kuriose Danijos mokyklose leidžiama mokytis ir anglų kalba, orientuojantis į tarptautiškumą (ibid., pp. 7–8). Tai parodo, jog Danijos švietimo politikoje nėra perdėto baiminimosi dėl danų kalbos statuso ir kalba nėra siejama su tautiniu tapatumu, tačiau priešingai, į kalbą žiūrima kaip į naudingą įrankį, turintį padėti mokiniams komunikuoti įvairiose gyvenimo situacijose.

Kita vertus, norima sustiprinti ir pačią danų kalbą, o tai yra daroma per skaitymo skatinimą – siekiama, kad tiek mokiniai, tiek apskritai visa visuomenė daugiau skaitytų ir tuo būdu plėstų savo kalbinę kompetenciją. 2003 metais Kultūros ministerija įgyvendino programą, skatinančią vaikus kuo daugiau skaityti ir už mokyklos ribų, kad sustiprintų mokinių skaitymo įgūdžius ir skaitymą padarytų jiems patraukliu (Danijos vyriausybės komentaras į kalbos komiteto ataskaitą 2009: 4). 2009 metais buvo pradėta trejus metus trukusi kalbos skatinimo kampanija, kurios tikslas – paskatinti danus daugiau skaityti, mąstyti apie savo kalbos vartoseną, jos variantiškumą, kalbinę toleranciją ir įvairovę (Danų kalbos statusas 2012: 4). Taigi Danijos švietimo sistemoje danų kalbą siekiama sustiprinti ne diegiant nustatytas kalbos normas ir taisant nuo jų nukrypstančią mokinių ir mokytojų kalbą, ne įvedant griežtą reguliavimą, standartizavimą (priešingai aukščiau minėtam lituanistinio švietimo stiprinimo priemonių planui), tačiau skatinant vaikus daugiau skaityti ir padarant šią veiklą jiems patrauklia – mokinių, ir visos visuomenės, raštingumo samprata yra paremta ne išmokytų taisyklių atkartojimu, o kalbos, tokios, kokia ji yra, pažinimu ir savų tekstų kūrimu.

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

4.4. Lietuvos ir Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentuose vyraujančių kalbos sampratų ir kalbos mokymo tikslų palyginimas

Apibendrinant Lietuvos ir Danijos kalbinio švietimo politikos analizę, žemiau esančioje lentelėje pateikiamas pagrindinių aptartų kalbos politikos aspektų, susijusių su kalbos sampratos formavimu, palyginimas tarp šių dviejų kalbinių bendruomenių.

1 lentelė. Lietuvos ir Danijos kalbinio švietimo politikos palyginimas kalbos sampratos formavimo aspektu

Kalbinio švietimo politikos aspektas	Lietuvos kalbinio švietimo politika	Danijos kalbinio švietimo politika
Pagrindinis kalbos mokymo tikslas	Kalbos taisyklingumas, vienos bendrinės normos išmokymas; taip pat matyti kritinio mąstymo ugdymo siekis	Komunikacinės kalbos funkcijos, kritinio-analitinio mąstymo ugdymas
Kalbinių kompetencijų ugdymas	Ugdomos norminamos kalbos sistemos vartojimo, taip pat komunikacinė kompetencijos	Ugdomos komunikacinė, tekstų kūrimo, analizavimo, interpretavimo kompetencijos
Nuostatos kalbos variantiškumo atžvilgiu	Tik bendrinė kalba	Skatinama įvairovė, tolerancija, mokiniai turi įgyti supratimą apie kalbos variantiškumą
Kalbos taisyklingumas	Pagrindinis tikslas ir siekis yra išmokyti moksleivius nustatytų kalbos normų	Mokiniai turi išmanyti rašybos normas, tai turi būti įrankis kritiškai–analitiškai reikšti mintis
Tautinės tapatybės funkcija	Lietuvių kalba atvirai ir pabrėžtinai siejama su tautiškumu ir tautinės tapatybės išsaugojimu	Kalba nesiejama su tautine tapatybe, etnolingvistinė tapatybė neaptariama
Kalbinio švietimo gerinimas, skatinimas	Kalbos ugdymo gerinimas pasireiškia per taisyklingumo siekį, bendrinės normos sklaidą	Mokiniai skatinami domėtis kalba kaip reiškiniu ir plėsti skaitymo įgūdžius – skaityti daugiau literatūros, suvokti kalbą kaip komunikacijos priemonę

Matyti, kad pagrindinis kalbos mokymo tikslas Lietuvoje ir Danijoje yra skirtingas – Lietuvos švietimo sistemoje visų pirma siekiama išmokyti vienos nustatytos bendrinės normos, vadinamosios taisyklingos kalbos. Moksleiviai per gimtosios kalbos pamokas privalo mokytis savo gimtos kalbos gramatikos, tarties, kirčiavimo taisyklių, atkartoti tekstus, įrašyti praleistas raides (plg. 4.2.2 sk.). Tuo tarpu Danijos švietimo politikos formuluojamas tikslas yra per kalbos mokymą ugdyti mokiniams komunikacinę kalbos funkciją bei gebėjimą kritiškai, analitiškai mąstyti, vertinti, interpretuoti. Kita vertus, Lietuvos švietimo politikos dokumentuose taip pat matyti formuluojamas siekis ugdyti mokinių komunikacinę kompetenciją per bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių skatinimą, taip pat kritinio ir savarankiško mąstymo siekis. Vis dėlto lietuviškų bendrųjų programų tekstuose labiau ir dažniau akcentuojamas kalbos sistemos, normų, nustatytų kalbos formų mokymas, taip iš mokinių siekiant taisyklių išmokimo, atkartojimo, paklusnaus normų laikymosi. Tokį siekį kalbos švietimo politikoje galima susieti su paslėptosiomis programomis ir noru išugdyti paklusnius visuomenės narius, kurie nekvestionuodami paklustų galiojančioms normoms, ir taip reprodukuoti egzistuojančią socialinę santvarką (plg. Shohamy 2006; Duoblienė 2009; Fairclough

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

1995). Tokia kalbos mokyme vyraujanti nuostata skiriasi nuo danų kalbos mokymo, kuriuo siekiama išugdyti savarankiškai gebančius mąstyti žmones, galinčius kritiškai analizuoti, argumentuotai pristatyti savo požiūrio tašką, išreikšti savo nuomonę – nors tokio siekio formulavimas matomas ir lietuvių kalbos programose, jose vis dėlto labiau pabrėžiama kuriamų tekstų nepriekaištingas taisyklingumas kalbos kultūros, normų atžvilgiu.

Lietuvos švietimo sistemoje kalbinių kompetencijų ugdymas suprantamas kaip gramatinių, tarties, leksikos, sintaksės savo gimtosios kalbos taisyklių, normų mokymas ir taisymas – galima daryti įžvalgą, jog nėra atsižvelgiama, kad lietuvių kalba mokiniams yra gimtoji, jie mokomi kalbėti lietuvių kalba kaip svetimąja kalba (Vaičekauskienė 2016a: 291). Akivaizdi kalbos normintojų pozicija, jog gimtosios kalbos vartotojus reikia mokyti nustatytų taisyklingos kalbos normų (Milroy 2001). Tokia taisyklingos kalbos mokymo pozicija lietuvių kalbos bendrosiose programose yra vyraujanti, tačiau matyti ir komunikacinės kompetencijos svarbos kėlimas, mokiniai per lietuvių kalbos pamokas taip pat turi mokytis kritiškai mąstyti. Danų kalbos mokymas šiuo atžvilgiu vėlgi skiriasi – kaip svarbiausias visuose švietimo dokumentuose vyrauja ne taisyklių mokymas, tačiau kalbos komunikacinės kompetencijos ugdymas, kritinio mąstymo, analizavimo, interpretavimo sugebėjimų skatinimas, o taisyklinga kalba rašybos normų atžvilgiu turi būti kaip įrankis tekstų kūrimui.

Su vienos kalbinės normos ir taisyklingos kalbos mokymu Lietuvos švietimo sistemoje susijusi formuojama nuostata kalbos variantiškumo atžvilgiu – kalbos politikos dokumentuose įtvirtinama nuostata, kad mokiniai turi įsisavinti bendrinę kalbą, o apie susipažinimą su nestandartinėmis kalbos atmainomis kalbama labai mažai. Lietuvos švietimo sistemoje gaji bendrinės kalbos ideologija (Milroy 2001), kuri prisideda prie galios įgyvendinimo ir socialinės atskirties didinimo, iškeldama vieną kalbos atmainą aukščiau už visas kitas (Geeraerts 2003). Priešingai, Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentuose įtvirtinta, kad moksleiviai turi susipažinti su kalbine įvairove, kalbos variantiškumu, skatinama tolerancija įvairioms kalbinėms atmainoms.

Lietuvių kalbos švietimo politikos dokumentuose išryškėja labai didelis skirtumas nuo danų kalbos švietimo politikos vienu aspektu – tai etninės, tautinės tapatybės siejimu su kalba. Lietuvių kalbos mokymas yra persmelktas nacionalinių idėjų, jausmų, kalbos sudvasinimo – lietuvių kalba yra laikoma tautinės tapatybės saugotoja, perdavėja kitoms kartoms. Lietuvoje tebesiremiamą romantinę nacionalistinę ideologiją (Tamaševičius 2011; Geeraerts 2003), kurios idėjos vis dar yra

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

labai svarbios ir formuoja mokinių požiūrį į kalbą kaip tautinio identiteto dalį. Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentuose tokia nuostata apskritai neegzistuoja – kalbos samprata nėra formuojama kaip tautinės tapatybės nešėjos ir skleidėjos.

Lietuvos švietimo politikos dokumentuose taip pat kalbama apie egzistuojančias kalbos ugdymo problemas – tokias kaip grėsmė kalbos ir tautinio identiteto ryšiui, dėl to kylanti grėsmė apskritai tautiškumui, nustatytų kalbos taisyklingumo normų nepaisymas. Šias problemas siekiama spręsti – tobulinant mokytojų rengimą ir skatinant jų tautinio identiteto jausmus, stiprinant mokytojų taisyklingos kalbos vartoseną, taip pat daugiau dėmesio skiriant kalbos sampratos kaip tautinio identiteto saugotojos formavimui ir skleidimui. Taigi nuosekliai laikomasi bendrinės kalbos taisyklingumo reikalavimo siekio bei kalbos ir tautinio identiteto sutapatavimo sampratos. Danijos kalbos politikoje taip pat įžvelgiamas poreikis skatinti danų kalbą tarp vaikų ir visos visuomenės, tačiau tai pasireiškia ne per griežtą kalbos reguliavimą ar taisyklių stiprinimą, o per žmonių skatinimą domėtis literatūra, kalba, daugiau skaityti ir sąmoningai mąstyti apie kalbą, jos atmainas.

5. Diskusija

Šiuo straipsniu buvo pažvelgta, kokia oficialioji kalbinio švietimo politika vyrauja Lietuvoje bei Danijoje. Darbe buvo palygintos Lietuvos ir Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentuose išryškėjančios kalbos sampratos bei kalbos mokymo tikslai. Nagrinėjant lietuvių kalbos mokymo politikos dokumentus, matyti, jog formuojama kalbos samprata apima bendrinės kalbos, kalbos taisyklingumo, kalbinio nacionalizmo ideologijas. Pagrindinis lietuvių kalbos mokymo tikslas yra vienos bendrinės kalbos normos įtvirtinimas ir kalbos kaip nacionalinio identiteto saugotojos ir skleidėjos sampratos formavimas, nors greta matyti ir kalbos kaip komunikacijos priemonės ugdymo siekis. Danų kalbos mokymo pagrindinis tikslas yra komunikacinės kalbos kompetencijos, kritinio, analitinio mąstymo ugdymas, skatinimas moksleivius gebėti argumentuotai reikšti savo mintis. Formuojama kalbos kaip komunikacijos priemonės samprata bei kalbinės įvairovės samprata.

Apibendrinant dviejų kalbinių bendruomenių kalbinio švietimo politikos formuojamą kalbos sampratą, galima teigti, kad Lietuvos ir Danijos švietimo sistemoje vyrauja skirtingas požiūris į kalbą ir jos mokymą. Bendrinės kalbos ideologijos diegimas, kalbinės įvairovės neigimas ir neigiamas vertinimas, norminimas, vienos normos ir taisyklingumo laikymosi reikalavimas – visa tai yra būdinga lietuvių kalbos mokymui. Pagal Makoni ir Pennycook (2007), kalbų skirstymas į

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

atskirus vienetų bei vienos kalbos atmainų griežtas skirstymas ir vertinimas kaip tinkamų ar netinkamų vartoti yra išgalvotas konstruktas. Remiantis tokiu požiūriu, vienos kalbinės atmainos nėra blogesnės už kitas, nes kalba kaip reiškinys apskritai negali būti skirstoma į griežtai atribotas atmainas, todėl kyla klausimas, kam toks kalbos mokymas apie tinkamą ir netinkamą vartoti kalbą gali būti reikalingas. Remiantis Shohamy (2006), Duobliene (2009), Fairclough (1995), galima svarstyti, jog tai rodo siekį išugdyti paklusnų visuomenės narį, kuris priima egzistuojančią kalbos sampratą ir ideologiją kaip savaime suprantamą reiškinį, dėl kurio nekyla jokių abejonų – mokiniai yra mokomi atkartoti tai, kas jiems pasakoma, mokomi patys taisyti savo ir kitų klaidas, mokomi kalbinio nacionalizmo ideologijos. Tokia paslėpta paklusnumo ideologija ryški Lietuvos švietimo politikos dokumentuose. Priešingai, Danijos kalbinio švietimo politikos dokumentuose skatinamas ne pateiktos informacijos atkartojimas, o mokinių savarankiškas kritinis mąstymas ir argumentuotas analizavimas. Kita vertus, atsižvelgiant į skirtingą Lietuvos ir Danijos istorinę bei sociokultūrinę situaciją, galima svarstyti, jog Danijos švietimo politika jau praėjusi tą raidos etapą, kuriame šiuo metu yra Lietuva, Nepriklausomybę atgavusi prieš 27 metus, o iki tol pusę amžiaus buvusi valdoma svetimos politinės galios. Danija visą šį laikotarpį buvo laisva ir nepriklausoma valstybė, kurios kalba galėjo plėtotis laisvai, be grėsmės iš kitų valstybių, todėl nebuvo ir dabar nėra tokio stipraus poreikio saugoti ir ginti savo kalbą nuo svetimos įtakos ar priešų, kalba nėra akcentuojama kaip saugotina neatsiejama tautinės tapatybės dalis. Priešingai, lietuvių kalba, kuriai daug metų, Lietuvai esant Sovietų sąjungos sudėtyje, nuolat kilo grėsmė būti rusų kalbos užgožtai, atgavus Nepriklausomybę, vis dar laikoma ypač saugotina ir gintina nuo išorinių veiksnių, keliančių grėsmę tiek pačios kalbos, tiek lietuviškos tautinės tapatybės išlikimui. Ilgą laikotarpį visa valstybė buvo politinės subordinacijos hierarchijoje, nebuvo politiškai savarankiška, visuomenė turėjo paklusti išorinei politinei jėgai, nebuvo galimybės laisvai reikšti savo nuomonę, išsakyti kritiką, galbūt dėl to ir dabartinėje visuomenėje vis dar išsiskiria mąstymas, jog reikia paklusti valdančių politikų nurodymams, taisyklėms, normoms. Nors po Nepriklausomybės atgavimo praėjo daugiau nei ketvirtis amžiaus, tačiau dėl istorinės praeities lietuvių kalbos švietimo politikoje vis dar matyti romantinio nacionalizmo idėja, siejanti nacionalinę kalbą su tautine tapatybe, – idėja, kurią vakarų Europos valstybės, tarp jų ir Danija, išgyveno 19-ame amžiuje. Būtent nacionaliniams judėjimams ir valstybėms, atgavusioms nepriklausomybę, būdinga kalbą laikyti vienijančiu simboliu (Spolsky, Shohamy 2000: 25). Taigi skirtingą kalbinio švietimo politiką galima interpretuoti atsižvelgiant ir į skirtingus šių dviejų valstybių raidos etapus.

Urbanaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Šio tyrimo tąsa yra valstybinės, dėstomosios mokykloje kalbos (atitinkamai lietuvių ir danų) vadovėlių diskurso analizė, ieškant atsakymų, kokia kalbos samprata bei ideologija faktiškai įgyvendinama švietimo sistemoje per mokymo priemones – ar vadovėliuose taip pat nuosekliai laikomasi kalbos politikos suformuluotų nuostatų? Taip pat kaip tyrimų perspektyvą galima įvardyti tolimesnius etnografinius tyrimus (plg. Keturkienė, Vaicekauskienė 2016), kuriuose būtų iš arčiau pažvelgiama, kaip šios Lietuvos ir Danijos dokumentuose suformuotos kalbinės ideologijos bei kalbos sampratos yra įgyvendinamos konkrečiai, kaip jas formuoja ir perteikia mokytojai, ar ir kaip jas priima mokiniai.

Šaltiniai

Lietuvos švietimo politikos dokumentai

LR Švietimo įstatymas 2011, interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E2EBE95E7723> (žiūrėta 2017-02-04).

Lietuvių kalbos ir kultūrinio raštingumo mokymo gerinimo priemonių planas 2013– 2016 metams, 2013, interneto prieiga: [https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Priemoniu%20planas%20galutinis%20\(1\).pdf](https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Priemoniu%20planas%20galutinis%20(1).pdf) (žiūrėta 2017-02-04).

Lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinio ugdymo bendroji programa, 2016, interneto prieiga: https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/Bendrosios_programos/Pagrindinis_ugdymas/Lietuviu-k-ir-lit-pagrindinio-ugdymo-bendroji-programa.pdf (žiūrėta 2017-12-07).

Lietuvos švietimo koncepcija, 1992, interneto prieiga: <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm> (žiūrėta 2017-02-04).

Lietuvos vidurinio ugdymo bendrosios programos: kalbos, 2011, interneto prieiga: https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/vidurinis-ugdymas/Kalbos_2_priedas.pdf (žiūrėta 2017-12-05).

Steponavičiūtė-Aleksiejūnienė, I. 2017. Profesorius Peras Thomas Andersen: „Norvegijos mokykla nėra propagandos mašina“. Interneto prieiga: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/profesorius-peras-thomas-andersen-norvegijos-mokykla-nera-propagandos-masina-233-888742> (žiūrėta 2017-12-08).

Tautinės mokyklos koncepcija, 1989, interneto prieiga: http://www.smm.lt/uploads/documents/Veikla_strategija/svietimo_reformos_pradzia/tautine_mokykla.pdf (žiūrėta 2017-02-04).

Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija, interneto prieiga: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/451_f91e8f0a036e87d0634760f97ba07225.pdf (žiūrėta 2017-02-04).

Danijos švietimo politikos dokumentai

Bekendtgørelse af lov om folkeskolen, 2016 (Nutarimas dėl valstybinės pagrindinės mokyklos, 2016), interneto prieiga: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=182008> (žiūrėta 2017-02-05).

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

Bekendtgørelse om uddannelsen til studentereksamen, 2013 (Nutarimas dėl gimnazijos lygmens išsilavinimo, 2013), interneto prieiga: <https://www.retsinformation.dk/pdfPrint.aspx?id=152507> (žiūrėta 2017-02-05).

Dansk sprogs status 2012 (Danų kalbos statusas 2012), interneto prieiga: https://dsn.dk/vi-arbejder-ogsaa-med/sprogpolitik/sprogpolitikker-1/dansk-sprogs-status-2012/DSN_sprogstatus2012.pdf (žiūrėta 2017-02-05).

Den danske regerings opfølgning på sprogudvalgets rapport 2009 (Danijos vyriausybės komentaras į kalbos komiteto ataskaitą 2009), interneto prieiga: <http://kum.dk/servicemenu/publikationer/2009/sprog-til-tiden-regeringens-opfoelgning-paa-sprogudvalgets-rapport/> (žiūrėta 2017-12-08).

Læseplan for faget dansk grundskole 1-9 klasse (Pagrindinės mokyklos (1-9 kl.) danų kalbos dalyko programa), interneto prieiga: http://www.emu.dk/sites/default/files/Dansk%20L%C3%A6seplan_0.pdf (žiūrėta 2017-12-08)

Vejledning for faget dansk_Dansk grundskole, 2016 (Pagrindinės mokyklos danų kalbos dalyko programos rekomendacijos, 2016), interneto prieiga: <http://www.emu.dk/modul/vejledning-faget-dansk> (žiūrėta 2017-12-08).

Vejledning / Råd og vink, Stx bekendtgørelsen, Dansk A, 2010 (Nutarimo dėl gimnazijos lygio danų kalbos mokymo rekomendacijos, 2010), interneto prieiga: <http://docplayer.dk/8733799-Vejledning-raad-og-vink-stx-bekendtgørelsen-dansk-a.html> (žiūrėta 2017-12-08).

Literatūra

Berthele, R. 2008. A nation is a territory with one culture and one language. *Cognitive Sociolinguistics: Language Variation, Cultural Models, Social Systems*, G. Kristiansen, R. Dirven (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 301–331.

Billig, M. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.

Bulajeva, T. 2009. Užsienio kalbų mokymas: daugiakalbystės ir mokymo ankstinimo link. *Lietuvos švietimo politikos transformacijos*, T. Bulajeva, L. Duoblienė (sud.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 209–236.

Delarue, S. J. De Caluwe. 2015. Eliminating social inequality by reinforcing standard language ideology? Language policy for Dutch in Flemish schools. *Current Issues in Language Planning* 16 (1–2), 8–25.

Duoblienė, L. 2009. Ugdymo turinio formavimo politika: socialinė reprodukcija ir jos įveika. *Lietuvos švietimo politikos transformacijos*, T. Bulajeva, L. Duoblienė (sud.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 106–135.

Duoblienė, L. 2011. *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Ccritical Study of Language*. New York: Longman Publishing.

Geeraerts, D. 2003. Cultural models of linguistic standardization. *Cognitive Models in Language and Thought. Ideology, Metaphors and Meanings*, R. Dirven, R. Frank, M. Pütz (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 25–68.

Halliday, M. A. K. 1974. *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.

Jakobson, R. 2004. Lingvistika ir poetika, iš anglų kalbos vertė B. Abraitienė ir D. Kaladinskienė, peržiūrėjo K. Nastopka. *Baltos lankos* 18/19, 5–49.

- Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt
- Joseph, J. E. 2004. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. New York: Palgrave Macmillan.
- Jørgensen, J. N. 2012. Ideologies and norms in language and education policies in Europe and their relationship with everyday language behaviours. *Language, Culture and Curriculum* 25 (1), 57–71.
- Karaliūnas, S. 2008. *Kalbos vartojimas ir socialinis kontekstas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Keturkienė, M., L. Vaicekauskienė. 2016. Lietuvių kalbos mokytojai standartinės kalbos ideologijos nelaisvėje: nuostatos, praktikos, pasekmės. *Darbai ir dienos* 65, 31–52.
- Makoni, S., A. Pennycook. 2007. Disinventing and reconstituting languages. *Disinventing and Reconstituting Languages*, S. Makoni, A. Pennycook (eds.). Clevedon: Multilingual Matters Ltd. 1–41.
- Milroy, J. 1999. The consequences of standardisation in descriptive linguistics. *Standard English: The Widening Debate*, T. Bex, R. J. Watts (eds.). London: Routledge. 16–39.
- Milroy, J. 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5 (4), 530–555.
- Shohamy, E. 2006. *Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches*. London: Routledge.
- Spolsky, B., E. Shohamy. 2000. Language practice, language ideology, and language policy. *Language Policy and Pedagogy: Essays in Honor of A. Ronald Walton*, R. D. Lambert, E. Shohamy (eds.). Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins. 1–42.
- Spolsky, B. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tamaševičius, G. 2011. Tauta, gimusi iš filologijos, ir lingvistinio nacionalizmo fenomenas. *Darbai ir dienos* 56, 143–152.
- Tomlinson, J. 2003. Globalization and cultural identity. *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, D. Held, A. McGrew (eds.). Cambridge: Polity Press. 269–277.
- Vaicekauskienė, L. 2016. Kalbos standartizavimo idėjos ir teorijos. *Lietuvių kalbos ideologija: kalbos galios ir norminimo istorija*, L. Vaicekauskienė, N. Šepetys (sud.). Vilnius: Naujasis židinys-Aidai. 19–49.
- Vaicekauskienė, L. 2016a. Dabartinės lietuvių kalbos inžinerijos karkasas. *Lietuvių kalbos ideologija: kalbos galios ir norminimo istorija*, L. Vaicekauskienė, N. Šepetys (sud.). Vilnius: Naujasis židinys-Aidai. 245–310.
- Vaicekauskienė, L., N. Šepetys (sud.). 2016. *Lietuvių kalbos ideologija: kalbos galios ir norminimo istorija*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai.
- Vogl, U., M. Hüning. 2010. One nation, one language? The case of Belgium. *Dutch Crossing* 34 (3), 228–247.
- Želvys, R. 2003. Švietimo politika. *Švietimo politika ir monitoringas*, R. Želvys, V. Būdienė, A. Zabulionis (sud.). Vilnius: Garnelis. 5–100.

Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė

Daina Urbonaitė

Santrauka

Šiame straipsnyje analizuojama, kokia kalbos samprata bei ideologija formuojama valstybiniu

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

švietimo politikos lygmeniu Lietuvoje ir Danijoje. Tyrimo tikslas – išnagrinėti bei palyginti, kaip apie kalbą kalbama švietimo politikos dokumentuose ir kokie tikslai bei siekiai formuluojami ir keliama kalbos mokymui dviejose kalbinėse bendruomenėse – Lietuvoje ir Danijoje. Valstybės formuojama oficiali kalbos švietimo politika daro tiesioginę įtaką kalbos mokymui mokykloje ir kalbos sampratos formavimui jaunimui, todėl šio tyrimo problematika nagrinėjama ir siekiama išryškinti, ką oficialiąja kalbos švietimo politika siekiama įgyvendinti, kiek dėmesio siekiama skirti moksleivių komunikacinių įgūdžių tobulinimui, savarankiško, kritinio mąstymo ugdymui, argumentacijos gebėjimams, kiek – tautinės ideologijos ir tapatybės palaikymui.

Tyrime analizuojami dabartiniai valstybinio masto švietimo politikos dokumentai, kurie lemia visos šalies – tiek Lietuvos, tiek Danijos, atitinkamai – kalbos politikos įgyvendinimą švietimo sistemoje. Lietuvos ir Danijos švietimo politikos dokumentai nagrinėjami atliekant kokybinę lyginamąją diskurso analizę. Nagrinėjami šie aspektai: švietimo politikos dokumentuose pristatomos kalbos funkcijos – komunikacinė ir tautinio identiteto; tautiškumo ideologijos formavimas per kalbos ugdymą; standartinės kalbos ideologijos formavimas kalbinio švietimo politikoje; taip pat nagrinėjama kokias kalbines kompetencijas siekiama išugdyti mokiniams.

Tyrimo rezultatai parodė, kad lietuvių kalbos švietimo politikos dokumentuose formuojama kalbos samprata apima bendrinės kalbos, kalbos taisyklingumo, kalbinio nacionalizmo ideologijas. Pagrindinis kalbos mokymo tikslas yra vienos bendrinės kalbos normos įtvirtinimas ir kalbos kaip nacionalinio identiteto saugotojos bei skleidėjos sampratos formavimas. Tačiau kartu matyti ir kalbos kaip komunikacijos priemonės bei mokinių savarankiško kritinio mąstymo ugdymo siekis. Danų kalbos mokymo tikslas yra komunikacinės kalbos kompetencijos, kritinio–analitinio mąstymo ugdymas, per kalbos mokymą taip pat formuojama kalbos kaip komunikacijos priemonės samprata ir kalbinės įvairovės samprata.

The notion of language in language education policy: a comparative analysis of Lithuania and Denmark

Daina Urbonaitė

Summary

The article analyses the notion and ideology of language formed at the state level in Lithuania and Denmark. The aim is to examine the notion of language and the understanding of language functionality conveyed in the documents of language education policy and ideology emerging in them, also the purposes raised for language education. The official language education policy

Urbonaitė, D. 2017. Kalbos samprata kalbinio švietimo politikoje: Lietuvos ir Danijos lyginamoji analizė. *Taikomoji kalbotyra* 9: 199–229, www.taikomojikalbotyra.lt

formed by the state exerts direct influence on language teaching at school and on the students' formation of the notion of language. Therefore, the questions raised in this research are aimed at identifying what is implemented with the official language education policy, how much attention is devoted to developing the students' communicative, argumentative skills and skills of independent critical thinking, and how much the policy focuses on the advocacy of national ideology and identity.

The data of the research includes national language education policy documents which determine the implementation of language policy in the system of education of Lithuania and Denmark. The following aspects have been analysed: language functions as presented in the education policy documents: the communicative function and the function of national identity; the formation of ideology of nationality through language education; the formation of standard language ideology in language education policy; also the students' linguistic competences to be developed at school.

The results have shown that the notion of language emerging in the Lithuanian language education policy documents encompasses ideologies of standard language, language correctness and linguistic nationalism. The main goal of the Lithuanian language teaching is the implementation and strengthening of a single standard language norm and the formation of the notion of language as a protector and disseminator of national identity. However, the aim to develop language as a communicative tool as well as to develop the students' critical thinking is also identifiable. The main goal of the Danish education policy is the development of the students' communicative language function, critical-analytical thinking, and the formation of the notion of language as a means of communication, as well as of the notion of linguistic variation.

Keywords: standard language ideology; standard language; language correctness; linguistic variation; communicative language function; language function of national identity.

Įteikta 2017 m. rugsėjo mėn.

Paskelbta 2017 m. gruodžio mėn.